

Enskilda högskolan Stockholm

Teologiska programmet

Systematisk teologi

Examensarbete

Magisteruppsats

VT 2022

En värdebaserad modell vid krishantering: etiska, teologiska och beslutsanalytiska perspektiv

Love Ekenberg

Handledare: Joseph Sverker

Innehållsförteckning

Bakgrund	4
Syfte och disposition	8
Frågeställningar	10
Teori och metod	11
Relaterad verksamhet	13
Informationens värde	19
Att handla fritt	23
Ansvar	24
Överväganden vid samhällskriser	26
Intressentgrupper	27
Kriterier och begränsningsåtgärder	27
Slutsatser och fortsättning: en religiös diskurs i förändring	31
Referenser	34

Sammanfattning

Arbetets utgångspunkt är att en analys avseende värdegrunder för kritiska samhällsfrågor är svår att genomföra i någon kvalificerad mening utifrån ett ostrukturerat underlag och att försök därtill lätt resulterar i förhållandevis meningslösa diskussioner om partikulärfrågor. Jag föreslår istället hur man skulle kunna se det här ur ett mer samlat etiskt och systemteologiskt perspektiv.

I detta utvecklar jag igenom ett nytt ramverk som syftar till att destillera ut relevanta frågeställningar rörande nödvändiga avvägningar och hur detta kan göras. Processen kan ses som en slags Sokratisk dialog där man systematiskt undersöker värdegrunden för de beslut som måste fattas, liksom huruvida effekterna av besluten blir oacceptabla och därigenom måste modifieras visavi det normativa system som beslutsfattarna omfattar. Jag diskuterar teologernas roll i detta, vilka jag anser kan ta en betydligt större plats i anspråk i de större diskussionerna avseende hur man bör hantera komplexa samhällskriser.

Abstract

The starting point of the work is that an analysis of the value bases of critical social issues is difficult to carry out in any qualified sense from an unstructured basis and that attempts to do

so easily result in relatively superficial discussions of particular issues. Instead, we suggest how this might be viewed from a more holistic ethical and systems theological perspective.

In doing so, we review a new framework that aims to distil relevant issues regarding necessary trade-offs and how this can be done. Broadly speaking, this consists of a kind of Socratic dialogue that systematically examines the value base of the decisions that need to be made, as well as whether the effects of the decisions become unacceptable and thus need to be modified vis-a-vis the normative system embraced by the decision-maker. We discuss the role of theologians in this and emphasize that they should take a larger place in discussions on how to deal with complex societal crises, and the main point of this work is therefore to demonstrate the importance of a systematic and transparent method for filtering out critical components from ethical and theological standpoints, and to clarify the effects of the trade-offs between fundamental values that are made in real decision-making situations.

Engelsk titel

A value-based model in crisis management: ethical, theological and decision analytical perspectives

Nyckelord

Krishantering; SARS-CoV-2; beslut; värdegrund; utilitarism, regeletik

Bakgrund

Den postmoderna samtiden uppvisar en förbluffande vetenskaplig, teknisk och ekonomisk utveckling. Som så alltid i tider av förändring sätts såväl vårt moraliska omdöme som vår förmåga att fatta rimliga beslut på svåra prov. I synnerhet då vi egentligen i många fall har tillgång till resurser för att åtminstone kunna reducera mängden av mer eller mindre förfärliga effekter av olyckliga beslut. Det här förvärras ytterligare när den gamla vanliga kognitiva skevheten förstärks; exempelvis under kriser. Människor vill gärna finna tydliga och enkla orsakssamband, vilket naturligtvis försvåras då stora osäkerheter föreligger.¹ Men så enkel är världen sällan beskaffad och man bör helt enkelt *på förhand* ha tänkt igenom vilka modeller och överväganden man kan tillgripa när krisen väl drabbar oss för att exempelvis bättre kunna parera olyckliga konsekvenser, klargöra värdegrunder och ge beslutsfattare större möjligheter att fatta väldelibererade beslut. Så hur ska då detta gå till? Som om detta gigantiska fält inte vore nog så tillkommer avsevärda svårigheter när det kommer till själva handlandet. Vi skulle

¹ Se t ex Tversky & Kahneman (1973); Morton (2015); Ellsberg (1961); Turner & Pratkanis (1998) och en mångfald andra.

exempelvis kunna vara övertygade om att vi i görligaste mån ska följa Guds vilja,² men även då uppträder en mängd bekymmer om hur vi ska tillämpa denna idé i praktiken. Vederbörandes vilja kan vara svår att urskilja i alla situationer; vi konfronterar ofta situationer som vi själva kanske inte ens förstår och där vi inte vet hur denna antaget överordnade vilja ska tillämpas. Och hur ska vi då handla? Jag är således här böjd att hålla med om att "Istället för att undra: "Hur finner jag Guds vilja?" är det kanske bättre att ställa sig frågan: "Hur fattar jag bra beslut"³ som åtminstone inte strider mot en (tämmligen generell) tolkning av den kristna etiken?

Särskilt angeläget blir detta vid samhällskriser och den aktuella pandemiska situationen med COVID-19 har visat att många länder i stor utsträckning var oförberedda på detta.⁴ Man kunde exempelvis se hur många beslut vid den tidiga hanteringen av SARS-CoV-2 fattades utan att man egentligen förde någon systematisk diskussion av skilda överväganden i samband med de olika åtgärdsplanerna. Inte heller verkade det ha funnits övergripande planer och beredskap i förväg för hur en sådan situation skulle hanteras. Alltför lite föreföll ha analyserats på förhand i förhållande till demografiska, sociala och ekonomiska effekter, liksom hälso- och sjukvårdssystemens kapacitet och intressenternas behov, samt detta med hur olika kritiska avvägningar skulle ske. Denna misstanke förstärktes av att åtgärder som vidtagits av angränsande länder eller regioner inom ett land ofta var inkonsekventa. Till exempel motiverades beslutet att stänga eller inte stänga primärvårdsinrättningar för barn på mycket olika grunder. Schweiz och Italien har en gemensam gräns och regionen Lombardiet gränsar till den schweiziska kantonen Ticino. Den 13 mars 2020 beslutade Schweiz att inte stänga förskolor för att skydda de mest utsatta grupperna i befolkningen (nämligen äldre), som annars skulle ha behövt ta hand om barnen. Några kilometer därifrån, i norra Italien, stängdes förskolorna av samma grundläggande skäl.⁵ Den 15 mars 2020 förklarade Österrike undantagstillstånd och beslutade om en inhemsk nedstängning med 800 bekräftade COVID-19-fall, medan Schweiz hade 2 300 bekräftade COVID-19-fall och mycket lägre nivåer av restriktioner. I Albanien beslutades om en lockdown samma dag, med 40 bekräftade fall av COVID-19. Rumänien stängde skolorna den 11 mars när det fanns 35 bekräftade fall och inga dödsfall på nationell nivå, och beslutade om en avspärning den 22 mars när de två första dödsfallen rapporterades. Besluten om att införa låsningar eller

² Jag använder detta komplexa begrepp väldigt slarvigt. En ordentlig utredning skulle kräva ett betydligt större utrymme att genomföra än vad utrymmet här tillåter, varvid uppsatsen skulle förlora sin huvudfokus. Men om man önskar få en tentativ struktur så kan man exempelvis ta del av ett ambitiöst försök till uppställning, vilket (Friesen & Maxson (2004:53ff) presenterar. Författarna poängterar att även om t ex en kristen person bör ställa sig frågan vad Gud vill att man ska göra, så är inte detta alltid klart, utan man är de facto utelämnad att faktiskt göra en mångfald bedömningar själv. Guds vilja som begrepp är onekligen mångfacetterat.

³ (Friesen & Maxson 2004:10)

⁴ (GHS 2020), (Ekenberg et al 2021a)

⁵ Österrike och Schweiz gränsar också till varandra och har en liknande befolkningsstorlek.

inte fattades alltså uppenbarligen inte enbart på grundval av antalet bekräftade fall, och effekterna av dessa inkonsekvenser är i stor utsträckning oförutsägbara.

Vidare borde det på förhand ha varit centralt vilka aktörer som skulle involveras i dessa diskussioner för att fastställa etiska riktlinjer på olika strategier och hur olika kriterier skulle balanseras mot varandra. Vad får t ex ett människoliv kosta i termer av andra värden? Handlar det endast om att minimera förluster i direkt dödlighet eller ska andra faktorer vägas in? Och i så fall, hur mycket får ett antal överlevnadsmånader ställas mot andra kriterier som indirekta dödsfall i olika grupper, nedsatt arbetsförmåga på lång och kort sikt eller sociala kostnader, mänsklig utveckling, effekter på demokrati och mänskliga rättigheter demokrati, utbildning, samhällsekonomi, resursallokering, global rättvisa, tillgänglighet, osv? Jag finner Svenungsson (2014) (prepandemiska) kommentar: ”Priset för denna oheliga allians mellan marknadsliberalism och kulturell relativism är en successiv erodering av det offentliga rummet, där varje samtal om ett gemensamt gott, rätt och sant går om intet” högst relevant och därvidlag finns det onekligen ett stort utrymme i det offentliga samtalet. Det är av yttersta vikt att man underlättar ett sådant samtal och att en diskussion om fundamentala värden kommer till uttryck för att bryta denna pågående erodering som ofta sker omedvetet i den publika diskursen. Resonemang av denna art måste föras i en mångfald av sammanhang för att en starkt meningsskapande aktivitet, även ”... i syfte att utmana och vidga diskursen...”⁶ – jag skulle här även vilja tillägga domänen – i analogi med Svenungssons (2014) diskussion av ett rättviseperspektiv.⁷ Systematisk teologi måste få en publik och central plats i dessa diskussioner samt bli meningsbärande även i icke-traditionella kontexter.

En utgångspunkt i den här uppsatsen är därför att den systematiska teologin kan bidra med ett beslutsteoretiskt ramverk för att hantera kritiska beslutssituationer utifrån ett system av värdehierarkier som hjälper oss att välja väg, även då vi har ofullständig kunskap. Beslut bygger ofta på komplexa värdegrunder som präglas av olika företeelser. Blake (2020) ägnar sig exempelvis åt attraktionen i katastrofscenarier och apokalyptiska uppfattningar om den nya tiden efter pandemins slut. I (Ekenberg et al. (2021b:Appendix 8) korresponderade en del svar mot vad (Svenungsson (2020) uttrycker som att ”[...] det bibliska profetiska arvet inte så mycket handlar om att förutsäga framtiden som att motsäga den innevarande tiden. Fatalistiska föreställningar som exempelvis beskrivs i Gagné (2020) i samband med delar av högerreligiösa föreställningar blir ibland predominanta och dessa aspekter förtjänar att i högre grad

⁶ Martinson 2007:18

⁷ ”När Anden klagar i oss blir vi, även i vår isolering, små helgedomar där Guds närvaro och helande kärlek kan bo. Och ur detta kan nya möjligheter, nya handlingar av vänlighet, ny vetenskaplig förståelse och nytt hopp växa fram. Ny visdom för våra ledare? Det är en tanke.” (Wright 2020)

uppmärksammas. En intressant aspekt är även hur de protestantiska, islamska och ortodoxa aspekterna, predominanta i respektive land, eventuellt skiljer sig åt mellan de ingående länderna.

När detta ska benas ut så har vi olika strategier eller alternativ att hantera. Dessa kommer att medföra olika konsekvenser som kan betraktas utifrån skilda perspektiv som dödlighet, ekonomiska effekter, frihetliga inskränkningar, förlorade utbildningsmånader, indirekta effekter, etc. Konsekvenserna kan värderas på olika sätt under de olika kriterierna, vilka i sin tur kan viktas utifrån vad vi har för fundamentala värdegrunder. Det handlar naturligtvis *inte* om att finna en ultimat etisk modell, utan om att renodla det som går att renodla så att frågeställningarna ska bli så tydliga som möjligt och att man därigenom kan basera samhälleligt beslutsfattande utifrån tydliga och transparenta etiska grundvalar. Är det t ex viktigare att rädda liv i alla situationer, eller ska man istället begränsa ekonomiska skadeverkningar och bevara människors frihet? Och finns det kanske avvägningar däremellan som måste tydliggöras och balanseras? För att kunna ta ställning i detta behöver vi ett beslutsanalytiskt stöd, i synnerhet då konsekvenserna av olika åtgärder existerar i ett osäkerhetsrum. Och för att kunna välja måste vi ha en tydlig värdegrund där vi även inser vad som kommer att hända om vi handlar på ett eller annat sätt. Dessutom är det här sällan självklart. Alltför ofta göms tänkbara scenarier och grundantagandena bakom oklara framställningar och handlingsplaner. En systematisk analys i detta format kan här bidra till såväl att renodla resonemang som destillera ut vilka värden och avvägningar mellan dessa som egentligen ligger till grund för de val som görs. Värden som i sin tur då kan växelspela med den idé om fundamentala dito, som man tror sig omfatta. Man kan således betrakta detta växelspel som en instrumentalisering av att "...Kristna måste kunna använda sitt samvete och sitt förnuft fullt ut. Moralteologi kräver med andra ord en adekvat filosofisk syn på människans natur och samhälle, liksom på de allmänna principerna för etiskt beslutsfattande."⁸ Där kommer de etiska avgörandena in – man får således en modell som tydliggör var de kritiska avvägningarna finns. Då först kan en systematisk etisk diskussion föras som i lägre grad grumlas av dolda agendor och preferenssystem.

I detta växelspel är det dessutom nödvändigt att inkludera olika avnämare, organisationer, sammanslutningar och samfund för att bidra till den etiska diskussionen, inte minst då en beredskap ska formuleras, motiveras och förvaltas i samband med samhällskriser. Här blir ju t ex kyrkan i högsta grad samhällsrelevant, men hon verkar, liksom så många andra, ha intagit

⁸ Paulus II 1998: Kapitel VI, §68

en onödigt låg profil under pandemin.⁹ Man kan t ex se detta i Jackelén (2020)¹⁰ där viss försiktighet och hennes fokus på en slags internaliserad förtröstan är så begränsande. Jackelén kunde t ex ha lyft frågor som om det kan finnas en annan typ av åtgärder och samhällskonstruktioner som skyddar socialt missgynnade grupper bättre, eller om det är rimligt att fattiga länder oproportionerligt drabbas av de socioekonomiska effekterna. Hur kan riskerna fördelas, hur ska vi organisera och leverera lösningar och för vem? Här borde kyrkan kunna bidra avsevärt mycket mer.

Det är djupt bekymmersamt att mycket av de teologiska diskussionerna i mycket har handlat, och fortfarande handlar, om partikulärfrågor såsom tillträde till olika kyrkolokaler och vaccinationspassens legitimitet på oklara grunder, istället för att tvinga fram en diskussion rörande vad som verkligen är fundamentalt häri och vilka grundläggande värderingar som ska ligga till grund för olika riktlinjer, liksom vem som ska bära ansvaret och vilka som drabbas och hur. Huvudpoängen med detta arbete är därför att utveckla en systematisk och transparent metod för att filtrera ut kritiska komponenter utifrån etiska och teologiska utgångspunkter samt tydliggöra effekterna av de avvägningar mellan fundamentala värden som man gör i verkliga beslutssituationer.¹¹

Syfte och disposition

Syftet med detta arbete är att föreslå en modell för att hantera hur *teologiskt relevanta mycket svåra frågor i allvarliga samhällskriser* kan stödjas där moraliska ställningstaganden måste renodlas i situationer då vi inte sällan saknar fullständig kunskap såväl om Guds vilja som verklighetens beskaffenhet. Lite löst kan man säga att det handlar om en interaktion mellan en beslutsanalytisk komponent respektive en teologisk komponent där man måste fastställa och redovisa det normativa system som ligger till grund för själva beslutsanalysen.

Jag kommer i detta att förutsätta att vi är fria att välja i viss mening, men att vi samtidigt är skyldiga att inte bete oss omdömeslöst.¹² I synnerhet när (i många fall mycket stora) kostnader

⁹ Jag hävdar inte att kyrkan har varit inaktiv i alla avseenden. Exempelvis slöt Svenska kyrkan den 24 mars 2020 i en överenskommelse att ge stöd till kommunerna för att leverera förnödenheter till riskgrupper (SOU 2021:619), men det har uteslutande handlat om praktiska insatser. Kyrkoherden i Katarina församling i Stockholm Camilla Lif var förvisso representerad bland Coronakommissionens ledamöter, men engagemanget måste öka vad det gäller avgörande etiska frågor. Och var finns t ex kyrkliga representanter i KVA (2021)?

¹⁰ Jag inser att texten inte är avsedd som ett fullkomnat manifest över hur man ska förhålla sig i en pandemi utifrån en teologisk utgångsposition. Jag använder exemplet endast för att lyfta fram grundpoängen i ambitionerna här.

¹¹ I någon mening kan man se metoden som en Platonsk dialog – man måste tydligt kunna se vart olika föresatser resulterar i för att se om det går att acceptera konsekvenserna av desamma. Exempelvis dialogen Gorgias utgör en bra illustration av detta. Står att finna t ex i Platon (2000).

¹² ”De säger att det är Guds straff; om han vill skydda dem kan han göra det utan mediciner eller vår försiktighet. Detta är inte att lita på Gud utan att fresta honom. Gud har skapat mediciner och gett oss intelligens för att skydda och ta väl hand om kroppen så att vi kan leva i god hälsa.” (Luther 2016:67)

faller på någon annan att betala. Tyvärr blir det emellertid lätt så att de flesta beslut till stor del influeras av vaga känslomässiga impulser som filtreras genom en tät väv av förföreställningar och oförmågor i största allmänhet – man återfaller alltför lätt instinktivt i invanda mönster oavsett om dessa är rimliga eller inte.¹³

Jag hävdar att för att kunna handla på något rimligt sätt så måste vi ha stöd och verktyg, såväl för öka möjligheten att förstå oss själva, och eventuella överordnade viljor, som att faktiskt kunna utvärdera situationen innan vi fattar beslut. Vidare måste vi förstå vår sociala kontext. I vilken utsträckning kan man avstå från att exempelvis följa Guds vilja? Det kanske man kan men det ställer synnerliga krav på aktören. I synnerhet i en kontext där sådana brytningar får mycket stora kostnader. Eller i Arendts termer: ” Detta politiska och strikt kollektiva ansvar kan vi bara undkomma genom att lämna gemenskapen ... ingen människa kan leva utan att tillhöra någon gemenskap...”¹⁴

En annan aspekt är att det tillkommer så många okontrollerbara faktorer. Exempelvis är uppgivenheten mycket destruktiv och man ser tydligt den störning som defaitismen åstadkommer. Människor som inte ser någon framtid kan inte heller se hur den ska påverkas. Vi måste ha ett hopp. Oundvikliga komponenter av rädsla som hänger samman med människors bedömningar av okända risker, tillika den upplevda bristen på kontroll och dödliga svåröverblickbara konsekvenser,¹⁵ bidrar till att dramatiskt minska beslutsförmågan. Beslutsfattarna söker på sin höjd efter en lösning som de i bästa fall uppfattar som tillfredsställande, men de fokuserar endast på en begränsad uppsättning alternativ från de tillgängliga alternativen.¹⁶ Svenungsson verkar uttrycka något mycket likartat med: ” ...[det] apokalyptiska hoppet riskerar alltid att hamna i en allt-eller-ingenet-logik: om vi inte kan få allt, finns det inget kvar att kämpa för...”¹⁷

Uppsatsen föreslår därför ett ramverk för hur man innan och under svåra kriser och andra komplexa situationer kan renodla resonemang och kriterier samt analysera och hantera värdesystem.¹⁸ För att göra det hela mer konkret belyser jag detta ramverk utifrån den pågående pandemin, vilken uppvisar en mängd signifikanta karakteristika för situationer där man måste

¹³ När psyket är överansträngt så går det tillbaka till någon sorts invanda basreaktioner – brukar man fly, så flyr man, brukar man slåss så slåss man, osv. Jämför de två lagren av tänkande som karakteriseras i Kahneman (2011).

¹⁴ (Arendt 2005:150)

¹⁵ (Slovic 2007)

¹⁶ (Lindblom 1959, Simon 1982)

¹⁷ Svenungsson 2019:200)

¹⁸ Det finns emellertid här ett dilemma i det att man är alltför benägen att, inför sig själv, framstå som en idealbild av vad man är, ehuru den verkliga gestalten är mycket annorlunda. Människor är generellt omedvetna om den värdehierarki som de faktiskt har och accepterar inte alltid en demonstration av densamma. Det är ju ofta smärtsamt att exempelvis se hur självisk och kortsynt man i själva verket är, manifesterat i valen man faktiskt har gjort. Men det är inte desto mindre avgörande att värdesystem kan tydliggöras. – huruvida man sedan kan acceptera dessa utgör en process i sig.

göra tydliga ställningstaganden och där kriteriestruktur och målbild måste hanteras utifrån etiskt rimliga utgångspositioner. Avsikten häri är således att erbjuda ett verktygspaket för att åtminstone leta efter en struktur avseende hur man bör handla i kriser utifrån tydliga transparenta etiska överväganden. I detta behövs relevanta och tränade aktörer när olika kriterier måste avvägas mot varandra på välövertänkta, välmotiverade och övertygande grunder.¹⁹

Uppsatsen är disponerad som så att det, efter lite formalia rörande frågeställning och metod, följer en lite längre beskrivning av själva min modell med lite kontext för att framhålla särarten. I detta försöker jag bland annat belysa kritiska missförstånd vad det gäller den generella inställningen till beslutsanalysen som renodlat teleologisk, vilket exempelvis många teologer (många gånger med rätta) verkar invända emot. Jag försöker även förklara hur klassisk beslutsanalys bättre kan anpassas till en mångfald etiska system där kritiska punkter kan hanteras. Därefter diskuterar jag kortfattat informationens värde, liksom problematiken i ett apokalyptiskt narrativ i samband med kriser. Jag diskuterar även kortfattat ett förhållningssätt till den fria viljan i sammanhanget liksom ansvarsbegreppet och några aspekter på hur detta kan förstås för att vara instrumentellt meningsfullt. Efter denna mer teoretiska genomgång illustrerar jag hela ramverket med ett policyexempel för hanteringen av SARS-CoV-2 pandemin i Rumänien i syfte att konkretisera hur ramverket kan tillämpas i praktiken för att destillera ut hur kriteriebedömningar påverkar beslutssituationen.²⁰ Slutligen diskuterar jag kortfattat huvuddelarna i uppsatsen samt föreslår några tänkbara uppslag för en vidareutveckling av arbetet.

Frågeställningar

Övergripande frågeställningar blir då: (i) *på vilket sätt kan en teologisk diskussion bidra till en mer upplyst och för krisberedskap generellt, samt hur ska denna förvaltas i samband med samhällskriser?* (ii) *Hur kan den etiska diskursen struktureras så att den kan grundas på en*

¹⁹ Dären tycker sig handla rätt; klok den som lyssnar på råd. (Ords 12:15). I uppsatsen är förekommande bibelcitater från (Bibel 2000) om inte annat anges.)

²⁰ Vilket utmynnade i en EU-finansierad modell för Botswana, Jordanien och Rumänien i syfte att stödja nationella och lokala strategier för att hantera pandemiska nödsituationer och handlingsplaner. Se t ex (Ekenberg et al. 2021a).

tydlig avvägning mellan olika kriterier?^{21,22} samt (iii) hur ska en medveten och genomtänkt strategi kunna åstadkommas.²³

Teori och metod

Så hur ska en apparatur för att handla se ut då vi inte äger absolut kunskap om hur vi bör agera? Det finns naturligtvis situationer där valet är självklart givet något normativt system som man omfattar, men mycket ofta konfronterar vi situationer där inte ens det solidaste system räcker till. Som jag nämnde i inledningen så konfronterar vi även ofta situationer som vi själva kanske inte förstår och där vi inte kan urskilja hur en överordnad vilja ska tillämpas och där vi inte kan utläsa hur en mer generell norm ska äga tillämpning.

Så om vi försöker bena ut hur man då ska göra så kan vi konstatera att i det beslutssituationer vanligen finns olika komponenter som alternativ och konsekvenser av dessa. Konsekvenserna som kan betraktas under olika perspektiv eller kriterier, kan värderas på olika sätt och de kan inträffa med olika sannolikheter. Slutligen kan kriterierna vägas mot varandra. Såväl viktningen av kriterierna som värderingen av konsekvenserna är avhängiga vilken värdegrund som man avser att basera sitt beslut på. Beroende på beslutssituation är olika delmängder av beslutskomponenterna mer eller mindre relevanta och kan se lite olika ut. I så kallade beslut under risk så använder man vanligen inga kriterier (och således inte heller vikter för dessa) och när man gör så kallade multikriterieanalyser så använder man vanligen inga konsekvenser (och naturligtvis då inga sannolikheter eller konsekvensvärden).

Man behöver även någon form av beslutsregler. Informellt kan man tänka på en beslutsregel som något som man använder för att fatta ett beslut. ”Att konsekvent ta den översta frukten i fruktskålen” kan vara en (ehuru begränsad och inte alltid så klok) beslutsregel. Ett annat exempel är att ”utför det alternativ som har den största förväntade nyttan” som den tämligen utbredda nyttoteorin omfattar.²⁴

Teorin här baseras på mina tidigare arbeten rörande beslutsprocesser, beslutsanalys och algoritmutveckling. I korthet bottenar teorin i ett rationalistiskt perspektiv där jag i grunden förutsätter att en slags matematisk-logisk analys är såväl tillämplig som adekvat för att renodla

²¹ Dvs ansvariga aktörer måste formera, precisera och kommunicera på vilka grunder de baserar sin krishantering.

²² Vidare måste arbetet kring detta organiseras. Som SOU (2021:44) konstaterar så finns det ”...under en sådan omfattande och utdragen samhällskris som pandemin, [...] tydliga risker med att låta en myndighet göra svåra avvägningar mellan smittskydd och andra samhällsliga värden.”

²³ Om någon av er vill bygga ett torn, sätter han sig då inte ner och räknar ut vad det kostar, för att se om han har råd med bygget? (Luk 14:28)

²⁴ Detta med rationalitet är emellertid inte så enkelt som man initialt tänkte sig och de teologiska kritikerna av nyttoteorin står inte ensamma.

viktiga egenskaper i moraliska avvägningar. En annan del är att utveckla klassisk beslutsanalys så att den ska bli användbar. Under de senaste årtiondena har jag utvecklat en mängd metoder för att analysera och utvärdera beslutsproblem med flera intressenter och flera kriterier. En grundläggande komponent i dessa metoder är en uppsättning kriterier enligt vilka de olika alternativen ska utvärderas. Alternativen värderas under respektive kriterium och den relativa betydelsen av kriterierna i sig representeras vanligtvis av en uppsättning vikter som kan definieras på flera olika sätt. Man kan även införa olika former av kompensatoriska metoder för att t ex balansera in regeletiska aspekter utöver en ren nyttoteori.²⁵

De flesta beslutsmodeller har olyckligtvis ett realistiskt starkt krav på att tillhandahålla exakt information, t.ex. teorin om kapacitet, sannolikhetsbaseradlogik, uppsättningar av sannolikhetsmått, intervallsannolikheter, teorier baserade på möjlighet, fuzzy måttteori, rangordning av preferenser, utökade metoder för inhämtning av uppgifter och högre ordningens sannolikhetsteori för att bara nämna några i den omfattande litteraturen inom dessa områden).²⁶ Ofta kräver dessa teorier betydande matematiska kunskaper hos beslutsfattaren. Dessutom kan den datamässiga komplexiteten vara hög i olika avseenden.

En viktig del i detta är även att det i allmänhet är viktigt att involvera intressenterna i beslutsprocesser och modellutveckling för att uppfylla intressenternas krav, men också för att öka acceptansen för den valda uppsättningen åtgärder.²⁷ Politiska beslutsfattare måste rimligtvis väga sina beslut mot bland annat de politiska kostnaderna för att genomföra ibland impopulära regelverk som påverkar social rörlighet, social interaktion eller arbetsorganisation. Inte minst i nödsituationer på folkhälsoområdet skulle en distribuerad beslutsprocess kunna bidra till att ansvaret för resultatet fördelas lika väl, vilket skulle sänka de politiska kostnaderna och göra det möjligt att ta hänsyn till en rad olika kriterier som är relevanta för det aktuella problemet.

Ett av flera utmärkande drag här är att underlaget kan bestå såväl i kvalitativa som kvantitativa utsagor rörande värden, sannolikheter och kriterievikter inom ett unifierat ramverk.²⁸ Genom detta förfarande kan realistiska situationer hanteras i betydligt högre omfattning. Vidare kan en mängd beslutsregler användas för själva beslutsevalueringen, varför ramverket således inte är begränsat till nyttoteori i någon slags klassisk mening. Därigenom

²⁵ (Ekenberg et al 2014)

²⁶ För en omfattande bakgrund, se t.ex. Caster & Ekenberg (2012), Danielson & Ekenberg (2007;2016; 2020), (Danielson et al 2003), Danielson & Ekenberg & He (2014), Ekenberg et al (2014), (de Almeida et al (2021)

²⁷ (Komendantova et al 2018), Danielson et al (2018).

²⁸ Tillämpningen av metoden i Ekenberg et al (2021a) är för övrigt föreslagen som "EU best practice" av EOSCsecretariat.eu, H2020-INFRAEOSC-05-2018-2019, Grant Agreement number 831644.

kan även kritiska variabler undersökas i syfte att detektera var mer information måste föras in för att få en större säkerhet i beslutet och för att precisera var man måste göra medvetna etiska avvägningar. Metoddetaljerna i detta diskuteras nedan mer utförligt i sina respektive sammanhang.

Relaterad verksamhet

Då jag initialt var oklar över i vilken utsträckning fackteologer har intresserat sig för beslutsanalys i mer formell mening så utgjordes en del av förberedelserna av en första litteratursökning avseende vad som har avhandlats i gränslandet teologi, beslutsanalys och nyttoteori. Sökningen utfördes i Atla Religion Database, EBSCOhost, MLA Directory of Periodicals, MLA International Bibliography, OpenDissertations samt Philosopher's Index med söksträngen ("decision analysis" OR "utility theory") AND (theology OR christianity). Detta resulterade i 13 träffar, vilka, efter läsning, visade sig vara irrelevanta för frågeställningen. Jag sökte därefter fritt på internet och fann där ett antal artiklar av högre relevans. Jag kunde allmänt konstatera att beslutsanalys mer allmänt sett inte verkar ha haft ett stort genomslag inom teologin, trots en del intressanta undantag. Övriga använda källor redovisas naturligtvis i texten på relevanta ställen.

Mer formell beslutsanalys förefaller således inte ha ägnats någon större uppmärksamhet inom teologiska frågeställningar, även om det finns intressanta undantag därvidlag. Om man försöker titta på detta med själva grunden för hur preferenssystem ska fastställas så har det funnits en del intresse för hur beslutsanalys och då särskilt hur nyttoteori förhåller sig till andra normativa system i ett eller annat format.²⁹ Exempelvis behandlas i Norman (1981) hur ett kristet synsätt kan påverka en beslutsmodells parametrar i termer av (a) nytta och mål samt (b) hur osäkerhethantering kan se ut. Hussey (2012) föreslår en modell för hur beslutsfattande och böner kan integreras och ett liknande försök finns i Cooper (2015). Det förekommer även en mer generell diskurs överhuvudtaget i hur, och i vilken utsträckning, som det är rationellt³⁰

²⁹ Framställningen blir något förenklad, men nyttoteorin innehåller den centrala komponenten att om A är ett möjligt handlingsalternativ med N konsekvenser, med sannolikheterna p_i och värdet (nyttan) v_i , så blir handlingsalternativets totala värde ett viktat medelvärde av sannolikheterna och konsekvensvärdena: $V(A) = \sum_{i=1}^N p_i v_i$. Har man nu flera handlingsalternativ så utför man denna beräkning på varje och väljer det alternativ som har högst värde. Mycket enkel och mycket primitiv som beslutsregel betraktad.

³⁰ Jag understryker att jag med detta inte omfattar en förståelse av rationalitet i termer av marginalnytta eller enkla tillämpningar av väntevärdesmaximering. För en betydligt mer nyanserad bild av detta komplexa begrepp rekommenderas (Weber 2019). "Handling, särskilt social handling, är mycket sällan enbart inriktad på den ena eller andra typen [av rationalitet]." (ibid:103) Överhuvudtaget sympatiserar jag väsentligen med Simonson (2021 :82): "...Men för en kristen handlar de val man gör i olika transaktioner inte om minskande marginalnytta utan om sanningen – given av Gud och objektivt giltig.", även om jag ifrågasätter detta som entydigt vägledande av samma anledningar som ovan – denna "objektiva sanning" kan många gånger vara högst svårurskiljbar.

att ha en kristen tro,³¹ och en mer specifik dito som är förknippad med den osäkerhet kring vad som händer med en person efter döden, liksom än mer generellt hur man i sammanhanget systematiskt ska förhålla sig till tro överhuvudtaget utifrån Pascals tidiga resonemang kring detta.³² Koons (1993) för ett intressant resonemang där han formaliserar diskussionen om oändliga värden i Kierkegaard (1992) och hävdar att graden av tro är irrelevant för den troende (förutsatt att den är större än noll), beroende på det oändliga värde man kan ansätta konsekvenserna av en sådan. Det för Koon här bekymmersamma blir egenskapen att värden måste vara ändliga³³ och han modifierar Ramseys (1988) formalisering av subjektiva sannolikheter för nyttoteori så att den tillåter oändliga värden och kan därigenom formellt stödja Kierkegaards slutsats.³⁴ Det finns även lite andra utvecklingar inom området. Buchak (2014) diskuterar en utvidgning där hon har upptäckt Isaac Levis arbeten³⁵ om hur man kan generalisera det klassiska sannolikhetsbegreppet.³⁶ Mindre formellt, men understundom mycket sympatiskt, diskuterar van de Ven (2008) katolsk sociallära (CST) och dess idéer om mänsklig värdighet, förtryck, statens roll, subsidiaritet, social organisation, social rättvisa och fördelning av tillgångar samt ger en intressant historisk exposé av tidig nationalekonomi, men det står inte mycket att finna av mer instrumentell natur vad det t ex gäller kritiska avvägningar³⁷. Rational choice teori (RCT) diskuteras i en teologisk kontext^{38,39} men förefaller mig omotiverat,⁴⁰ bland annat emedan ett realistiskt nyttobegrepp är betydligt mer komplicerat

³¹ (Buchak 2014)

³² Vilket t ex Melkonyan & Pingle (2008, 2010) diskuterar. En mer renodlad framställning finns i (Hacking (1972) som diskuterar Pascals bekymmer i detalj.

³³ Det är en effekt av en egenskap som brukar kallas Arkimedisk, vilket kan formuleras på många ekvivalenta sätt – t ex att varje icke-tom ordnad mängd som har en övre gräns har en lägsta övre gräns. Det Koon hursomhelst vill komma åt är att något ska kunna vara oändligt värdefullt (eller oändligt olyckligt för den delen).

³⁴ Det är faktiskt ett roligt argument som bygger på Robinson (1996), men jag har emellertid lite svårt att följa hans resonemang då egentligen inte ens Ramsey formaliserar sina egna axiom. Man kan säga att detta för första gången gjordes mer komplett av Leonard Savage 1954. (Men nyttja istället Savage (1972), som är den andra mer utvecklade upplagan.) I alla händelser så blir det olika typer av svårigheter om man accepterar oändliga värden i samband med aggregeringar i praktiken då man får problem med att jämföra olika handlingsalternativ med sådana egenskaper. Kontentan är att det ligger stora problem i att tillåta oändliga värden då det bland annat uppträder avsevärda problem när man ställer olika alternativ mot varandra, men som återspeglar idéer liknande "Gud är inte ett mått som står i proportion till någonting. Ändå kallas han för alltings mått, i den meningen att allting är till i den mån det liknar honom." (Aquino 1920: [I, Q. 3, Art. 5])

³⁵ (Levi 1974 1980)

³⁶ Men där hon använder Levis klumpiga beslutsregler. Se vidare diskussionen i t ex Ekenberg et al. (2005).

³⁷ Slutsatserna i van de Ven (2008:165) saknar inte intresse, men som rekommendationer är de tämligen otjänliga genom sin abstraktionsnivå.

³⁸ Se t ex Young (1997).

³⁹ Det är intressant hur tänkare som t ex Stark (2012) så starkt framhåller kristendomen som ett rationellt val i termer av sociala fördelar som skulle få varje RCT-proselyts hjärta att svälla av stolthet.

⁴⁰ Se diskussionen i Andersson & Sander (2015:56,59ff).

än vad som RCT vanligtvis omfattar.⁴¹ Det finns här även en hel del forskning som diskuterar effekterna av olika kognitiva skevheter i vårt tänkande.⁴²

Sammanfattningsvis kan man ändå konstatera att det i detta, finns några användbara observationer. En fundamental sådan är att det självklart är förbundet med svårigheter att kombinera t ex nyttoteori med mer deontologiska tankemodeller.⁴³ Nyttoteori intresserar sig primärt för konsekvenser och värdefunktioner av dessa,⁴⁴ samtidigt som många hävdar att det finns andra högst väsentliga komponenter i en beslutssituation, som exempelvis handlingens intention eller graden av konvergens med bibliska påbud.⁴⁵ Men relevansen för frågeställningen i uppsatsen är tämligen svag i det att inget i den här verksamheten erbjuder någon praktisk tillämpbar metod för att hantera verkliga beslutssituationer.

Beslutsanalys i ett någorlunda modernt format har en 70-årig historia. von Neumann och Morgenstern (1953) föreslog en uppsättning axiom som de ansåg vara rimliga för en rationell beslutsfattare och visade att beslutsfattaren bör föredra det alternativ som har den högsta förväntade nyttan, förutsatt att hon agerar i enlighet med axiomen. Inspirerad av den ovan nämnde Ramsey (1988)⁴⁶ samt von Neumann och Morgenstern, publicerade Savage 1954 en fullständig teori om subjektiv förväntad nytta⁴⁷ som uttryckte vad han ansåg vara rimliga principer för rationalitet i termer av nytta.⁴⁸ Med andra ord formulerade de (och senare många andra) en uppsättning axiom som var tänkta att rättfärdiga deras särskilda inställning till

⁴¹ Utilitarister i allmänhet är helt enkelt ganska dåliga på att räkna oavsett vad de kan tänkas tro därvidlag. I synnerhet då de baseras på någon föreställning om yttersta värden samt en korresponderande oförmåga att utvärdera beslut under stark osäkerhet då de inte har tillgång till adekvata metoder. För en utvidgad diskussion, se t ex (Ekenberg et al (2014).

⁴² Anas (2019) diskuterar detta tämligen utförligt ehuru i en muslimsk kontext där vederbörande återupptäcker mycket av den deskriptiva beslutsteorin från Tversky, Kahneman, Kunreuther, Gilovich, Griffin, Slovic och många andra.

⁴³ Liksom att kombinera deontologiska och teleologiska system generellt.

⁴⁴ Något tillspetsat kan man t ex säga att för en (handlings)utilitarist så kan en handling med ondskefull intention om den misslyckas och leder till något gott, vara bättre än en handling med goda intentioner som slår fel och leder till något ont. En regelutilitarist skulle däremot inte med nödvändighet dela ett sådant synsätt.

⁴⁵ Det handlar inte sällan om att diskursen ofta vulgariseras när man t ex ställer en enkel hedonistisk handlingsutilitarism i kontrast mot kristna värderingar. Se exempelvis Lappin (2021) eller påståenden som "Nytta" är ett begrepp som inte är till hjälp för att förstå frågor om livskvalitet: Det kan inte hantera frågor som "förtroende", "kärlek" och "personlighet". (Sedmak 2015:464).

⁴⁶ Att attributet "subjektiv sannolikhet" i motsats till "objektiv sannolikhet" innebär här att värdena återspeglar beslutsfattarens faktiska övertygelser. Dessa är inte nödvändigtvis logiska eller rationella, utan tolkas snarare i termer av viljan att agera på ett visst sätt.

⁴⁷ Sannolikheternas ontologi är lite besvärlig om man ska formalisera den, men det räcker i detta sammanhang att säga att subjektiva sannolikheter är ett mått på t ex en beslutsfattares koherenta tro under vissa förutsättningar. Så kan en sådan exempelvis hävda att "jag tror att det är 60% sannolikhet för att det ska regna imorgon och 40% att det inte kommer att regna." Huruvida detta är välgrundat eller ej lämnar vi därhän så länge koherens råder – i detta fall att sannolikheterna för samtliga utfall ska summera till 100%.

⁴⁸ Ska man vara rättvis så formulerade den schweiziske matematikern Daniel Bernoulli redan 1738 ett nyttobegrepp i termer av en logaritmisk funktion över händelseutfall. (Bernoulli 1738/1954)

nyttoteori, vilken i många sammanhang har blivit predominant i mängder av sammanhang när man talar om rationalitet, inte minst i liberalekonomiska diskurser.^{49,50}

Det är alltså på intet sätt självklart vilka kriterier en *rationell* beslutsregel bör uppfylla, t ex i den enkla meningen att de ska vara någorlunda självklara och accepteras mer eller mindre av alla. Det kan därför vara informativt att isolera de strukturella skillnaderna mellan olika metoder. Föllesdal föreslår till exempel följande enkla villkor som en rationell beslutsregel måste uppfylla:⁵¹

- Den bör rekommendera ett alternativ med värdefulla konsekvenser före ett alternativ med mindre värdefulla konsekvenser.
- Den bör rekommendera ett alternativ med hög sannolikhet för värdefulla konsekvenser före ett alternativ med låg sannolikhet för värdefulla konsekvenser.
- Den bör rekommendera ett alternativ med låg sannolikhet för dåliga konsekvenser före ett alternativ med hög sannolikhet för dåliga konsekvenser.⁵²

Dessa kriterier verkar utgöra åtminstone ett slags minimum vad det gäller rimlighet⁵³ och bör nog hållas i åtanke, men för att bli användbara så måste de dels utvecklas och dels sättas in i en process. Bland annat måste underlagen som beslutsreglerna ska tillämpas på vara av sådan beskaffenhet att de faktiskt meningsfullt kan representera människors preferenser. För att detta ska kunna uppfyllas måste den klassiska beslutsanalysen utvidgas och begränsas. Det går exempelvis enkelt att se att principen att maximera den förväntade nyttan inte alltid är förenlig med ett normativt system som säger att det är fel att döda i alla sammanhang.

Ett av många problem med nyttoteorin är även att de empiriska invändningarna mot den är problematiska. Principen om att maximera den förväntade nyttan är för enkel för att kunna modellera alla värdeattityder. I många sammanhang vill naturligtvis beslutsfattarna kunna utesluta vissa strategier vars konsekvenser är för riskabla eller bryter mot vad de kanske anser vara fundamentala normer, som exempelvis det dubbla kärleksbudet, den gyllene regeln och dekalogen. Detta gäller även om sannolikheten för sådana brott är mycket låg.

Om man ska ta detta på allvar verkar det således angeläget att en beslutsteori ska vara känslig för olika förhållningssätt och ge beslutsfattare möjlighet att såväl nyanserat som detaljerat

⁴⁹ Ambitionen är långt ifrån att ge en komplett historielektion här, men den intresserade läsaren rekommenderas att t ex konsultera Bernstein (1998), Fellner (1965), Kline (1972) och (Arrow (1951) som diskuterar den tidiga utvecklingen av nyttoteorin.

⁵⁰ Översikter över en mängd olika axiomsystem finns i (Fishburn (1981 1989) och Malmnäs (1994a).

⁵¹ Motsvarande kan göras för multikriterianaalysen som jag diskuterar i samband med tillämpningen lite senare.

⁵² (Föllesdal 1992:268)

⁵³ Rimligheten här karakteriseras bara som att det är svårt att argumentera för att man skulle vilja bryta mot dessa kriterier.

uttrycka sina preferenser. Detta kan inbegripa möjligheten att definiera säkerhetsnivåer, tillsammans med förfaranden för att hantera den nödvändiga vagheten i alla uppskattningar av de sannolikheter och värden som ingår i beslutet.⁵⁴ Det finns även en del grundläggande empiriska bekymmer. Allais (1953/1979) visade att människor inte agerar i enlighet med vissa oberoende axiom i de olika systemen.⁵⁵ En del har försökt att ta med ånger eller besvikelse i utvärderingarna. Andra försöker lösa en del av bekymren genom att introducera funktioner av sannolikheter och värden.⁵⁶ Malmnäs (1996) har emellertid visat att för dessa och andra förslag är deras prestanda i bästa fall nästan lika med det förväntade värdet och i sämsta fall sämre.⁵⁷ Mer generellt är det mycket tveksamt om nyttoprincipen och principen om maximering av förväntad nytta överhuvudtaget kan motiveras på rent formella grunder.⁵⁸ Man kan således dra slutsatsen att de logiska grunderna för den klassiska analysen är otillräckliga i grundläggande avseende, och att ett formellt rättfärdigande av nyttoprincipen och principen om maximering av den förväntade nyttan därför är omöjlig, även om man inte skulle ha några invändningar mot de olika axiomsystem som införts för att legitimera nyttoteorin.

Ett annat problem berör den klassiska nyttoteorins otillräcklighet och alternativ till numeriskt exakta skattningar – nyttoteorin kräver en alltför hård sammanställning av bakgrundsdata. Det antas att beslutsfattaren kan tilldela exakta numeriska värden, som då dels utgår från att någon form av verkliga värden kan tilldelas konsekvenserna, liksom exakta numeriska sannolikheter för att de kommer att inträffa. Föreställningen att man skulle kunna rangordna olika handlingsalternativ från mest till minst föredragna genom att mer eller mindre på känn ansätta värden på olika konsekvenser är emellertid verklighetsfrånvärd. Människor är inte kapabla att tillhandahålla de insatser som nyttoteorin kräver⁵⁹ och de flesta människor kan inte ens differentiera mellan sannolikheter som ligger mellan 0,3 och 0,7.⁶⁰ Men även om vi nu ändå tänker oss att beslutsfattare verkligen kan skilja mellan olika sannolikheter, saknas ändå mycket ofta fullständig, adekvat och exakt information. Beslutsanalysen i sitt traditionella

⁵⁴ Om man tänker sig ett normativt system så kan man t ex utesluta alla handlingar som bryter mot grundläggande normer i ett sådant system – man ska under inga omständigheter bryta mot en uppsättning påbud som har överlämnats av Gud till människan.

⁵⁵ Liknande resultat har presenterats i Ellsberg (1961).

⁵⁶ Som exempelvis Quiggin (1982).

⁵⁷ Exempelvis vad det gäller förenlighet med första ordningens stokastisk dominans.

⁵⁸ Malmnäs (1994b) har bevisat att en rad välkända föreslagna axiomsystem är för svaga för att medföra nyttoprincipen och principen om maximering av den förväntade nyttan, och han hävdar att de inte kan utvidgas för att ge en sådan implikation.

⁵⁹ Se exempelvis Ekenberg (2000), Fischhoff et al. (1981) för en fördjupad diskussion.

⁶⁰ (Shapira 1997). Det finns även mängder av påverkansfaktorer, inklusive kvalitativa kulturella skillnader i sättet att hantera osäkerhet. Se t ex Wright & Phillips (1988).

format är helt enkelt inte realistisk i verkliga beslutssituationer.^{61,62} När man försöker ta itu med verkliga problem, där osäkerhet om data råder och där det finns en hög grad av subjektivitet i bedömningarna, är det istället centralt med någon användbar form av representation av beslutskomponenterna.

Ett antal modeller med representationer som tillåter oprecisa sannolikhetsangivelser har föreslagits i litteraturen. Några av dem bygger t ex på begreppen kapaciteter, trosfunktioner, olika typer av logik, övre och nedre sannolikheter eller uppsättningar av sannolikhetsmått. Gemensamt för dessa metoder är att de inte omfattar sannolikheteoriens så kallade additivitetsaxiom och att de följaktligen inte kräver att beslutsfattaren modellerar och utvärderar en beslutssituation med hjälp av exakta sannolikhets- (och i vissa fall värde-) uppskattningar.⁶³ Den häri tidigare nämnde Levi och några andra har föreslagit några utvärderingsprinciper av sådana system, men dessa är ibland problematiska när de konfronteras med empiriska resultat.⁶⁴ Det finns emellertid metoder för att hantera detta och ett mycket generellt tillvägagångssätt finns exempelvis i Danielson et al (2020), vilken utvidgar problemrepresentationen med hjälp av fördelningar över klasser av sannolikhets- och värdemått, vilka har utvecklats till olika hierarkiska modeller och aggregeringar av oprecisa representationer och därigenom undviker många komplikationer. Metoden löser även de praktiska problemen med beräkningskomplexitet.⁶⁵ Viktigt här är att metoder som introducerar imprecision också har använts för att utöka beslutsmodellerna så att de kan hantera beslutsfattande med flera kriterier, men jag återkommer till detta nedan.⁶⁶

Sammanfattningsvis finns det således åtminstone två fundamentala svårigheter med den traditionella nyttoteorin, vilket gör den otillräcklig i en beslutsprocess:

- (i) Nyttomaximering är inte självklart en rimlig beslutsregel och tillämpningen därav kan få absurda konsekvenser. Det måste finnas en utvidgad flexibilitet för att uttrycka

⁶¹ Dessutom tenderar individer att undvika att använda exakta sannolikhetsuppskattningar, om de har möjlighet att välja. Det verkar också som om värdet av utfallet, snarare än det vägda genomsnittet av sannolikheter och nyttor, karakteriserar t ex riskuppfattningen, vilket delvis på oviljan att ta uttryckligt ansvar för förluster, vilket diskuteras t ex i Kahneman & Lovallo (1993).

⁶² Det finns emellertid mängder av varianter och ibland lite överraskande uppslag som i Sidgwick's diskussion kring utilitarianism och esoterisk moral (1874) samt Williams (2005), liksom Sens (2010), motsvarande angående indirekt utilitarianism.

⁶³ En mer detaljerad översikt av det här finns t ex i Danielson & Ekenberg (2007).

⁶⁴ (Malmnäs 1994b)

⁶⁵ Det är självklart viktigt att på rimligt kort tid kunna avgöra hur olika utvärderingsprinciper rangordnar de givna alternativen i en beslutssituation, men de tekniska detaljerna leder för långt från huvudämnet och den intresserade läsaren hänvisas istället t ex till (Ding et al (2010).

⁶⁶ Den som har mer bråttom kan se en mängd detaljer avseende detta t ex i (Danielson et al (2014).

kompletterande beslutsregler. I synnerhet om dessa ska kunna fungera i olika normativa system.

- (ii) Den ställer för starka krav på användaren och hur denne ska representera världen. Tillgänglig informationen saknar ofta fullständiga data. Vidare är värdeutsagor och kriterievikter högst subjektiva varför det är meningslöst att införa artificiella mått för att representera dem med rimlig precision. När det handlar om komplexa beslut och där en systematisk etisk diskussion måste föras är sådana modeller tämligen otjänliga.

Jag kommer att återvända till hur man kan hantera dessa svårigheter i samband med tillämpningen lite senare. Det finns dock några ytterligare aspekter av beslutsfattande som bör nämnas i detta sammanhang – även om man har en apparat för att hantera själva beslutsalkylen, så måste man förstå vilket underlag man har och att detta bör vara så fritt som möjligt för ovidkommande störningar för att kunna utgöra ett underlag för beslutet, oavsett vilka beslutsregler man vill tillämpa. Ytterligare en komponent i detta berör hur fri man är i sitt beslutsfattande – om man inte är fri att handla så har det ringa betydelse hur välutvecklad metod man ha tillhanda.

Det är även värt att nämna något om narrativens betydelse, såväl för hur man uppfattar världen och formerar sitt beslutsunderlag, som vilka beslut man därigenom fattar baserade på detta. Vidare måste man reflektera över i vilken mening man överhuvudtaget är fri att besluta sig för en handling och i vilken mening man då bör se sitt egentliga beslutsansvar.

Informationens värde

Hantering av SARS-CoV-2-pandemin är ett bra exempel på hur olika narrativ har haft stort inflytande i beslutsprocesserna rörande riskminimerings- och hanteringsåtgärder. De kognitiva och beteendemässiga föreställningar som framträdde tidigt i diskurserna var påfallande, liksom naturligtvis yttringar avseende människors upplevda brist på kontroll, dödliga konsekvenser och den orättvisa fördelningen av risker.⁶⁷ Såväl initialt som under de återkommande vågorna var många länder i mycket stor utsträckning oförberedda på en sådan situation, trots att sannolikheten för pandemier generellt är betydande.⁶⁸ Olika avnämare som sjukvårdsarbetare, regerings- och myndighetsrepresentanter, akademiker, teologer, skollärare och ekonomer hade,

⁶⁷ Se t ex Slovic (2007). I detta finns det även flera intressanta paralleller mellan religiös copying och kontrollbias (Thompson 1999).

⁶⁸ (Olsen 2020)

inte helt överraskande, en mycket diversifierad bild av olika prioriteringar, såväl vad det gällde strategirymden som olika kriteriers vikt, under det att en själva diskussionen rörande avvägningar i ytterst liten omfattning hanterades mer systematiskt. Istället byggde den publika diskursen i mycket på någon slags referens till en noll dödlighetsnivå eller en bild av ekonomisk stagnation istället för att exempelvis formera en uppfattning rörande vilken dödlighet man kan acceptera i förhållande till andra risker och vad detta i så fall är värt i ett eller annat avseende. Åtgärderna för att begränsa spridningen av det nya SARS-CoV-2-viruset baserades i stor utsträckning på olika epidemiologiska riskbedömningar, som i första hand gjorts av centra för sjukdomsbekämpning och förebyggande åtgärder i Europa och USA och av Världshälsoorganisationen samt av olika konsulter och betrodda parter.⁶⁹ Avvägningar är naturligtvis synnerligen känsliga att överhuvudtaget beröra, men är vad man i praktiken gör t ex i samband med trafiken och de återkommande influensorna, liksom en rad andra sjukdomar som över åren har dödat betydligt fler.

Kanske är bilden något tillspetsad, men frågan är ändå varför sådana här narrativ ofta spelar så stor roll i samband med en kris av denna karaktär? En anledning verkar vara att apokalyptiska narrativ, liksom religiösa föreställningar om sjukdomar och katastrofer generellt äger stor styrka och tjänar till meningsskapande t ex i en Judisk-Kristen tradition. Marangos (2008:78) samt Lerner (1981) understryker t ex detta med att sätta in pesten i ett större drama där hoppet är av stor betydelse och att "...De nuvarande katastroferna skulle kunna tolereras bättre om de kunde ses i termer av en sammanhängande gudomlig plan". Överhuvudtaget utgör apokalyptik ett sätt att förhålla sig till samhällsliga katastrofer, vilket kan yttra sig på olika sätt och dito omfattning även i samtida religiösa diskurser. Dein (2021) anmärker exempelvis att "Apokalyptiska narrativ, särskilt premillennialistiska, har i hög grad påverkat amerikansk religion och politik och gett näring åt evangelikal politisk aktivism samt fortsätter att utöva ett stort inflytande på dagens amerikanska mainstream."⁷⁰ Hegarty (2020) understryker dock den viktiga förtröstansaspekten, som t ex att "...Även om de är skrämmande texter att läsa, var de i sitt sammanhang avsedda att uppmuntra människor att deras fruktansvärda situation i nuet

⁶⁹ The Global Impact of COVID-19 and Strategies for Mitigation and Suppression. Imperial College London (2020). <https://doi.org/10.25561/77735>.

⁷⁰ (Dein 2021:7).

skulle rättas till i framtiden.”^{71,72,73} Kriser handlar ofta om obalanser i kosmiska ordningar, relationsstörningar, föreställningar om gudomlig vedergällning eller, överhuvudtaget, transcendent ondska. Israeliternas gud Jahwe använde föregivet pesten som ett instrument på såväl det egna som andra folk utifrån något syfte, såsom kraftmätning, tillrättavising avseende förbundsbrott och maktkamp. Det handlar till stor del om *meningsskapande* i perioder av kriser. Så försökte Filistéerna t ex kontrollera en alldeles för mäktig gud varpå pesten blev en konsekvens.⁷⁴ I (2 Mos 9:1-12) drabbas Egypten av boskapspest respektive bölder, som i någon mening, förbereder Israaelernas pakt med Jahwe, där denne därigenom manifesteras som den mäktigaste av gudarna och förstärker sin förhandlingsposition. Jeremias bok är, liksom Hesekiels densamme,⁷⁵ tämligen ihärdig i pestframställningar och pesten framställs i (Jer 14:12, 21:1-9, 24:10, m fl) som Jahwes redskap. Israeliterna hade gjort begått ett förbundsbrott och Gud visar den judiska diasporan sin kraft och räddar sitt anseende.

Kampen mellan gott och ont understryks även i (Upp 1-22),⁷⁶ där de sedvanliga aspekterna uppvisas: dualism (i kronologisk och ontologisk mening), determinism samt bildspråkets karaktär (drama). Här ser man bland annat såväl hur slutstriderna mot ondskan på jorden kan gestalta sig som det existentiella perspektivet på (föregivet) samhällseliga katastrofala händelser överhuvudtaget. Dramat är tydligt och den deterministiska fixeringen vid tidpunkter uppträder som en tröst i att lidandet äger ett slut. Det finns här en komponent av att människor har lättare att acceptera lidande om de är övertygade om att det leder till en radikal omvälvning.⁷⁷

Den centrala dualismen i apokalyptiken är naturligtvis mångfasetterad och exempelvis den korresponderande föreställningen om vi-och-dem,⁷⁸ liksom det ständiga behovet av att producera syndabocker⁷⁹, inte minst i samband med pandemier, som ter sig djupt problematiskt.⁸⁰ Mer tongivande religiösa system och teologer har därför förhållit sig skeptiska

⁷¹ (Hegarty 2020: 5)

⁷² Samtidigt som artikeln korrekt (se t ex (Hoffmann et al. 2020)) framhåller att "Det finns en stor chans att vi kommer att förstöra den här planeten - det är coronaviruset som vi alla nu har panik över, och det är förståeligt - men det som är allvarligare är miljösituationen." (Hegarty 2020:6).

⁷³ Jag håller här helt med Svenungsson (2014:4) synnerligen välformulerade: "Kanske är det just här som vi finner den viktigaste insikten i det över tvåtusen år gamla arv som profeterna lämnat efter sig. Att det finns en högre rättvisa i vars namn människans frihet kan hävdas gentemot det som söker förminska eller förtingliga henne; att historien i varje ögonblick är redo att ställas till doms inför en instans som inte kan reduceras till historien själv."

⁷⁴ (1 Sam 5:1-12)

⁷⁵ (Hes 1:5-12), liksom Sakarjas (Sak 1:8-18, etc), även om denne inte explicit nämner just pest i sin apokalyptik.

⁷⁶ inte minst i 2:23 och 6:7ff då det fjärde sigillet bryts.

⁷⁷ Se även Marangos (2008:78) samt Lerner (1981) som understryker detta med att sätta in pesten i ett större drama där hoppet är av stor betydelse och att "...De nuvarande katastroferna skulle kunna tolereras bättre om de kunde ses i termer av en sammanhängande gudomlig plan". Likaså betonar Heschel (2001:14) att "Nästan alla profeter ger tröst, löfte, och hopp ... Han börjar med ett budskap om undergång, han avslutar med en budskap om hopp." Det handlar således inte om den absoluta undergången.

⁷⁸ Se t ex Ekenberg (2018).

⁷⁹ Media- och andra drev i sin modernare version.

⁸⁰ (Guilhot 2020)

till många apokalyptiska föreställningar och har istället betonat mer positiva aspekter av desamma, vilket t ex Svenungsson (2019) förtjänstfullt framhåller i sin diskussion om "...hur judiska och kristna diskurser om hopp på ett kritiskt sätt kan bidra till samtida politiska och filosofiska diskussioner om hopp."⁸¹ som bygger en del av argumentationen utifrån hur Augustinus och Maimonides "...kämpade för att bevara hoppet genom att utarbeta en messiansk teologi som betonade tålmodig väntan och förberedelser för den slutliga befrielsen".⁸²

För att summera det här: ett apokalyptiskt narrativ påverkar människors förmåga att samla in och värdera information vilket ger efterverkningar såväl på hur beslutskomponenterna utvärderas som själva beslutsfattandet. Skräcken för faror och osäkerhet ligger djupt i våra föreställningar och påverkar kognitiva och beteendemässiga skevheter som många gånger blir predominanta i beslutsprocesserna. En påfallande sådan är just kopplad till riskuppfattningar under osäkra förhållanden.⁸³ En annan komponent är också den begränsade rationaliteten när individer är begränsade i sin förmåga eller vilja att samla in information och inte kan identifiera en ens upplevd optimal lösning, vilket leder till att beslut fattas i ett betydligt förenklat beslutsutrymme. Starka kulturella narrativ för på så sätt in mängder av irrelevanta faktorer som är svåra att värja sig emot i olika faser av beslutsfattandet, varför det finns all anledning att försöka bortse från "attraktionen" i katastrofscenarier och apokalyptiska uppfattningar i krissituationer då sådana dramatiska narrativ influerar beslutsfattandet på ett obalanserat sätt.⁸⁴ Vill man försöka bena upp det hela mer strukturerat och rationellt i termer av beslutsanalytiska överväganden, gör alltså själva undergångstanken och dess historiska konnotationer att man fel- och överreagerar på allehanda sätt. Naturligtvis måste man ta människors rädsla på allvar, men en sådan diskussion gynnas inte av en ens subtil undertext av renodlat apokalyptiskt tänkande. Tvärtom fordras det istället realistiska och tydliga riskbedömningar, efter bästa förmåga, där olika effekter belyses och balanseras samt där man upplever sig ha ett handlingsutrymme. Men för att detta ska vara meningsfullt måste man vara klar över i vilken mening man är fri att besluta sig för en handling samt i vilken mening man kan se sitt beslutsansvar.

⁸¹ (Svenungsson 2019:195)

⁸² (ibid:199). Liksom McQueen (2017:52) i "Augustinus uppmanar därför de troende att invänta slutet, inte med fängslad entusiasm utan med en relativt nykter "uppriktig tro, fast hopp och ... kärlekens glöd."

⁸³ Se den omfattande diskussionen i Ellsberg (1961).

⁸⁴ Vilket t ex Blake (2020) diskuterar, liksom fatalismen rörande den nya tiden efter pandemins slut som beskrivs i Gagné (2020).

Att handla fritt

Nästa del i detta blir vad människan egentligen har för ansvar för sina handlingar. Som jag tog upp i de inledande delarna så är det svårt att komma förbi ansvarsaspekten i en diskussion rörande beslutsriktighet i mer instrumentella termer. Man behöver här kunna tala om valfrihet i något mer utvecklat format för att t ex kunna formulera policyfrågor på olika nivåer, såväl i allmänna samhällskontrakt.⁸⁵ Vi anses i olika sammanhang vara ansvariga för våra handlingar på olika sätt. Men vad betyder då ett sådant ansvar?

Självklart finns det en omfattande historisk diskurs rörande den fria viljan, vilken ju är kopplad till den här diskussionen, i synnerhet från Augustinus och framåt. Jag har emellertid inga ambitioner att täcka upp alla aspekter därvidlag,⁸⁶ men överlag kan man konstatera att frihetsbegreppet vanligen används ganska slarvigt och kan behöva renodlas för att det ska gå att diskutera. Om vi kan enas om svårigheten att se frihet utan en beslutskomponent så skulle en definition då kunna vara att:

En person är fri att besluta sig för ett alternativ om och endast om personen i en situation (implicit nedan) har

- a) kunskap om sina verkliga preferenser och mål
- b) förstår alternativen, konsekvenserna (med eventuella sannolikheter i icke-deterministiska beslut) av befintliga alternativ samt kriterier
- c) förstår värdemängden och kriterievikterna utifrån sina preferensstrukturer i (a) och hur de definieras utifrån denna struktur
- d) kan korrekt och utan tvång formulera och utvärdera underlaget i (a), (b) samt (c)
- e) äger förmågan att genomföra ett icke-dominerat beslut baserat på processen utifrån (d)

Notera här hur de olika beslutskomponenterna kommer in. Om vi accepterar denna definition får man ett instrument för att karakterisera ett flertal föreställningar rörande friheten att handla, vilket jag exemplifierar med Cavanaugh (2016) diskussion om densamma.

Cavanaugh ger en översiktlig redogörelse rörande den fria viljan och dess innebörd där han hamnar nära Augustinus i sitt resonemang. Cavaughs (och andras) frihetsresonemang uttrycks i terminologin ovan – man kan här t ex se hur Israelerna kan förklaras i termer av att (a)-(d) inte är uppfyllda i flera avseenden.⁸⁷ Cavanaugh kommer med ett instrument för att

⁸⁵ Explicit i lagar respektive implicit i "kulturöverenskommelser" allmänt.

⁸⁶ Men jag rekommenderar Ofstadt (1961) för den bästa sammanställning av begreppets komplexitet som jag har sett. En välgrundad teologiskt orienterad sådan med etiska implikationer förefinns t ex i Plantinga (2002).

⁸⁷ (Cavanaugh 2016:19ff)

åtminstone närma sig (c), även om han här inte erbjuder så mycket egentligt argumentatoriskt stöd för detta.⁸⁸ Förutsatt att man nu inte tolkar Augustinus mer axiomatiskt och dessutom lägger en specifik innebörd i värde mängden i karakteriseringen av att handla fritt.⁸⁹ Cavanaugh verkar således precisera sin preferensstruktur i termer av att ingen ska leva i isolat "...utan omslutas av en gemenskap av människor som kan förmedla Guds helande nåd..."⁹⁰ och ger samtidigt ett förslag⁹¹ på hur man instrumentellt bör hantera detta.⁹² Cavanaugh (liksom Augustinus) förespråkar en positiv frihet "att leva i enlighet med Guds vilja".^{93,94}

Huvudpoängen här är emellertid inte att polemisera specifikt mot Cavanaugh, utan att belysa att en generell definition av karaktären ovan kan täcka in en rad mer precisa karakteriseringar av vad det innebär att handla fritt i relation till ett beslutsteoretiskt ramverk. Vi kan även se hur olika värdegrunder kan formuleras i den allmänna teorin.

Vi tänker oss nu att vi har en förståelse för hur olika faktorer negativt kan påverka beslutsunderlaget och att det finns anledning att vara uppmärksam på dessa, liksom hur beslutskomponenterna sammanhänger med en idé om att vi är fria att formera och utvärdera beslutsunderlaget, tillika att handla utifrån detta, så kan vi övergå till att säga något om ansvarsfrågan.

Ansvar

Även detta är ett vidsträckt område med många facetter,⁹⁵ men ett rimligt, åskådligt och synnerligen praktiskt klassificeringsverktyg utgörs t ex av den av Larsson Heidenblad

⁸⁸ T ex (ibid:23, 27, 36)

⁸⁹ "Därför verkar det som om det enda sättet att lösa denna fråga är att vi förstår att våra goda gärningar, för vilka vi får evigt liv, i sig själva tillhör Guds nåd, i linje med vad Herren Jesus säger: "Utan mig kan ni ingenting göra"." (Joh. 15:5)." (Augustine 2010:156) samt den omgivande diskussionen i Augustine:(III.8.19–9.21). Något som för övrigt även återspeglas i något mer sentida alster: "... friheten förverkligas inte i beslut som fattas mot Gud. För hur skulle det kunna vara ett utövande av sann frihet att vägra att vara öppen för den verklighet som gör det möjligt för oss att förverkliga oss själva?" (Paulus II 1998:Kapitel 1, §13)

⁹⁰ (Cavanaugh:35)

⁹¹ Synnerligen sympatiskt om man frågar mig och hyfsat koherent med välfärdsforskningens resultat. Se t ex (Diener & Seligman (2004), (Erdogan et al (2012), även om mycket är omdiskuterat (Killingsworth 2021).

⁹² (Cavanaugh 2016:35)

⁹³ Detta är lite väl oprecist för min smak (även om han utvecklar resonemanget) om man nu ska hantera det hela lite instrumentellt för att verkligen åstadkomma något på riktigt eller åtminstone förklara något för någon som inte redan är övertygad. Han är emellertid i gott sällskap av exempelvis FNs förklaring om mänskliga rättigheter om man ska ta den på allvar. Betrakta: "alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter." (UN 1948:Artikel 1), där de lyckas få in en blandning av felaktig empiri (nej -inte alla människor är födda fria (i varje rimlig definition av begreppet)) och terminologisk oklarhet (fri, värde, rättighet) i en enda mening. Och den fortsätter på samma virriga sätt. (Ja, jag vet att den har ett politiskt snarare än filosofiskt syfte.)

⁹⁴ Det kanske bör nämnas att Cavanaugh genomgående framställer⁹⁴ mängder av tämligen starka påståenden som egentligen behöver betydligt fler stödargument för att kunna prövas.

⁹⁵ Anscombe (1971) ger en bra överblick över fältet, väsentligen från Aristoteles och framåt.

föreslagna ansvarstriangeln⁹⁶, vilket formuleras utifrån en kategorisering av kausalitet i termer av moralisk, fatalistisk, slumpmässig, lokaliserad samt strukturell sådan.

Just i samband med policyfrågor förefaller det naturligtvis mest fruktbart att diskutera kausalitet i strukturella termer om det handlar om hur samhället ska organiseras. Liksom i så många andra frågor tenderar den individuella moraliska kausaliteten att dominera i många diskussioner, men det är tveksamt om det bidrar till själva kärndiskussionen då själva skuldbegreppet kan komma att komplicera effektiva samhällsinslag. Möjligen, vilket antyds mer övergripande i: ”Utifrån ansvarstriangeln kan vi också tänka oss förekomsten av mellanpositioner där ansvaret fördelas mellan olika tankefigurer”,⁹⁷ skulle den kunna utvidgas för att tydligare beskriva hur de olika kausaliteterna interagerar eftersom de, liksom i de ovan refererade fallen, till stor del blandas och förstärker respektive försvagar varandra.⁹⁸ Men det finns ändå flera utvecklingsmöjligheter härvidlag. Exempelvis skulle man kunna komplettera denna triangel utifrån en övergripande uppdelning baserad på Cultural theory⁹⁹ där t ex den strukturella kausalitetens relation till den moraliska kan ses i termer av kulturella typologier som exempelvis individualism, egalitarism, hierarkism, fatalism och autonomi. Individualisten kan t ex formulera relationen mellan den moraliska och strukturella kausaliteten genom att stödja en uppsättning åtgärder för att exempelvis ”plana ut kurvan” så länge det inte skulle medföra oacceptabla ekonomiska kostnader, osv. Egalitarianen kan karakterisera relationen genom att avvisa ekonomiska överväganden och dito kostnads-nyttoanalyser för att skydda utsatta befolkningsgrupper först, osv. Därigenom skulle man kunna uttrycka relationerna och verkanskraften hos och mellan kausalitetskategorierna för att formulera en del av ett tämligen användbart analysinstrument.

Jag kommer inte att ytterligare uttömma det omfattande kausalitetsbegreppet här, utan vill primärt belysa att det finns en komplexitet att beakta då vi diskuterar handlingsansvar, främst i det att vi måste förstå vad vi direkt kan kontrollera och vad som beror på andra faktorer, vilka vi ofta istället måste hantera indirekt genom att mildra, förebygga, förhindra, osv.¹⁰⁰

⁹⁶ (Larsson Heidenblad 2012:23)

⁹⁷ (Larsson Heidenblad 2012:23)

⁹⁸ ”Utifrån ett handlingsorienterat perspektiv kan därmed lokaliserad och strukturell kausalitet ses som två former av indirekt moralisk kausalitet” och jag inser värdet av verktyget ”...för att möjliggöra distinkta analyser” (ibid:22).

⁹⁹ (Thompson et al. 1990)

¹⁰⁰ Om vi kombinerar denna ansvarstriangel med Michael Thompsons idéer så får vi en 16-dimensionell struktur att hantera, vilket kan te sig lite besvärligt i praktiken, men huvudpoängen här är som sagt att det även här finns en komplexitet att beakta när man ska fastställa ett etiskt ramverk för policybeslut.

Överväganden vid samhällskriser

Vi ska nu titta närmare på vad detta får för konsekvenser i praktiken. Detaljerna här är underordnade uppsatsens huvudtema, men jag tar ändå upp några principiella aspekter i tillämpningen av en beslutsmodell för hanteringen SARS-CoV-2 för att tydliggöra och exemplifiera resonemanget samt för att destillera ut de viktiga komponenterna avseende frågeställningen. Upplägget är i huvudsak att (i) man tar reda på de fakta som är tillgängliga, (ii) utifrån detta frågar civilsamhälle och beslutsfattare vad de anser om strategier och grundläggande kriterier och hur de ska ställas mot varandra samt (iii) utifrån det underlag som man får, utvärderar olika strategier som sedan kan diskuteras med berörda parter eller representanter för dessa. Just i det sista steget är det möjligt att föra en kvalificerad diskussion om de grundvärderingar som ska vara avgörande, och där krävs det en signifikant etisk expertis och vana att föra sådana resonemang.

Den övergripande modellen innehåller följande metodkomponenter:¹⁰¹

- Ett ramverk där relevanta intressentgrupper (beslutsfattare, den privata sektorn, beslutsfattare, den akademiska världen, det civila samhället, banker och representanter för lokalsamhället, där religiösa och andra organisationer inkluderas) kan utvärdera tillgängliga begränsningsåtgärder under de olika kriterierna i enlighet med intressenternas preferensstrukturer.
- En multikriteriemodell som bygger på en uppskattning av smittspridning och socioekonomiska effekter. Modellen måste inkorporera de avvägningar man gör i olika faser, vilket måste föregås av omfattande etiska bedömningar.
- En epidemiologisk komponent utifrån det man vet om t ex demografi, dödlighet, spridning, risker, osv. När det gäller en uppsättning möjliga begränsningsåtgärder är således huvudtanken i grunden att modellera den faktiska spridningen och dess effekter på befolkningen när det gäller kritisk hälso- och sjukvård.

Den här modellen tillämpades på ett policyexempel för hanteringen av SARS-CoV-2 pandemin i Rumänien för att destillera ut vad som skulle kunna vara rimliga policyåtgärder. Givet olika åtgärder och idéer om vad man uppfattar som relevanta kriterier, kan meningsfulla frågeställningar naturligtvis vara vad som kan anses vara en oacceptabelt hög dödlighet och sannolikheten för denna, vilka åtgärder som skulle vara rimliga samt de viktigaste politiska,

¹⁰¹ I det följande kommer jag att gå igenom en något förenklad modell som endast innehåller policystrategier under olika kriterier. En mer komplett beskrivning av det här förefinns i (Ekenberg et al (2022)).

utbildningsmässiga och ekonomiska aspekterna som måste tas upp i samband med en pandemiinsats, osv.

Poängen med detta är just att man genom en tydlig problemstruktur kan få en klarare bild över kritiska delar i beslutsprocesserna tillika ett genomarbetat underlag för hur olika avvägningar ska ske. Genom att strukturera underlaget som beskrivs nedan kan man renodla resonemangen och tydliggöra kritiska överväganden och hur dessa påverkar resultat och varför de gör det. Man får således en strukturerad bild av vad det är frågan om, och precis där kunna applicera de värden som man uppfattar som fundamentala. Allt detta kan renodlas och man ser hur grundläggande etiska bedömningar och avvägningar påverkar beslutssituationen utan att grumlans av diffusa omdömen där man endast kan se ett kriterium i taget. En annan fördel är, att när man får ny information kan modellen kontinuerligt uppdateras.

Intressentgrupper

I en öppen publik diskussion om viktiga samhällsfrågor förefaller det rimligt att helt enkelt fråga människor vad de anser om olika aspekter av ett problem. Vad det gäller hanteringen av SARS-CoV-2 i Rumänien så ställde vi därför tidigt i pandemin frågor till representanter för olika kategorier i civilsamhället rörande vad de uppfattade som viktiga faktorer – pga pandemin genom tämligen elaborerade webformulär – i syfte att försöka fånga upp olika gruppers preferensstrukturer.¹⁰² Vidare uppskattade vi grovt olika åtgärders inverkan på ekonomin, utbildning och mänskliga rättigheter.

Kriterier och begränsningsåtgärder

Utifrån svaren formulerade vi en uppsättning kriterier under vilka olika strategier kunde utvärderas:

- Epidemiologiska effekter och effekter på hälso- och sjukvårdssystemen: direkta dödsfall, indirekta dödsfall;
- Ekonomiska aspekter: kortsiktiga kostnader, arbetslöshet, skatter, särskilda branscher som påverkas, växande branscher;
- Sociala och beteendemässiga aspekter: mänskliga rättigheter, skydd av utsatta grupper, brottslighet, psykisk hälsa, utbildning;
- Miljö: klimatförändringar;

¹⁰² Det är inte helt lätt att hantera riskuppfattningar (t ex apokalyptiskt präglade dito med vad vi skulle kunna kalla statistiska. Det går dock att hantera genom att särbehandla dem under olika kriterier. Detta gjordes exempelvis då riskerna med olika energikällor hanterades i Komendantova et al (2019).

- Politik och styrning: risk för kortsiktigt missbruk av regeringen, medborgarnas godkännande av åtgärder, förtroende för regeringen, motståndskraft - förbättrad beredskap för katastrofala händelser;

Därefter formulerade vi portföljer av typiska policyåtgärder indelade i begränsningsstrategier utifrån vad som faktiskt tillämpades i olika länder:

- Strategi 1: Inga andra åtgärder vidtas än farmaceutiska åtgärder och isolering av fall.
- Strategi 2: Begränsning genom farmaceutiska åtgärder och isolering av fall, offentlig kommunikation för att uppmuntra till ökad hygien och personligt skydd.
- Strategi 3: Begränsning genom att lägga till farmaceutiska åtgärder och isolering av fall, personliga skyddsåtgärder, milda sociala distanseringsåtgärder.
- Strategi 4: Begränsning genom att lägga till farmaceutiska åtgärder och isolering av fall, personliga skyddsåtgärder, självvalt socialt avståndstagande och omfattande kontaktspårning.
- Strategi 5: Begränsning genom att lägga till farmaceutiska åtgärder och isolering av fall, personliga skyddsåtgärder, milda sociala distanseringsåtgärder, fysisk isolering av äldre.
- Strategi 6: Läkemedelsåtgärder och isolering av fall, personliga skyddsåtgärder, sociala distanseringsåtgärder och begränsningar av rörligheten: skolor, restauranger och stora köpcentrum är stängda, människor kan endast gå ut för att köpa sina grundläggande förnödenheter och för att arbeta.

Ett viktigt underlag var effekterna av olika åtgärder där tabellen nedan ger en delsammanställning av resultaten.¹⁰³

¹⁰³ För Rumänien använde vi bland annat makroekonomiska uppskattningar av de offentliga underskotten som gjorts av Europeiska kommissionen och OECD (2020), rapporter om tillgång till distansundervisning eller nätbaserad utbildning som skapats av Unesco (2020) Rädda barnen i Rumänien (2020) och andra nationella organisationer, samt medierapporter om kränkningar av de mänskliga rättigheterna och Oxford SARS-CoV-2 Government Response Tracker (Hele et al. 2021). För att beräkna förväntade fall av de respektive strategierna använde vi en egenutvecklad epidemiologisk modell som senare visade sig i huvudsak motsvara de faktiska utfallen i de fall som gick att pröva.

Värdeuppskattningar för respektive åtgärd enligt varje kriterium

Kriterium /Strategi	Fall (per 10 000)	Ekonomi (minskning av BNP i %)	Mänskliga rättigheter (Strategierna är rankade mot varandra – ju färre inskränkningar, desto bättre)	Utbildning (förlorade skoldagar) ¹⁰⁴
Strategi 1	1415-1729	1-3	bättre än Strategi 2	0
Strategi 2	1412-1725	1-4	bättre än Strategi 3	1-5
Strategi 3	1334-1630	5-7	bättre än Strategi 4	10-20
Strategi 4	1217-1487	5-10 ¹⁰⁵	bättre än Strategi 5	10-30
Strategi 5	1326-1621	8-15	bättre än Strategi 6	20-30
Strategi 6	1293-1580	10-25		30-40

Vad som nu är kärnan i detta är hur man nu ska balansera kriterierna mot varandra på ett rimligt sätt utifrån likaledes rimliga normativa utgångspositioner och här kommer själva huvudpoängen i detta: *eftersom det finns en struktur för beslutet ser man hur detta kan renodlas utifrån det normativa system som man vill anbefalla*. På detta sätt kan vi destillera ut och renodla hur viktiga de olika aspekterna är mot bakgrund av det aktuella faktaunderlaget. Företräder vi exempelvis ett synsätt som omfattar att dödsfall är oacceptabla, eller att de i praktiken åtminstone måste minimeras till varje pris, så måste Strategi 4 väljas då denna resulterar i minsta antal sådana. Uppfattar vi istället att mänskliga rättigheter är helt avgörande måste man välja Strategi 1. På motsvarande sätt förhåller det sig med de övriga kriterierna.

I praktiken är det emellertid sällan som normer är så fixerade, men den viktiga poängen här är att sådana överväganden överhuvudtaget låter sig göras genom det strukturerade formatet. I Rumänienexemplet efterfrågade vi alltså de olika aktörernas uppfattningar för att kunna genomföra kriterieviktningen – där det här med normer alltså kommer in. Resultatet blev att antalet *fall* ansågs viktigare än påverkan på *ekonomin*, vilket i sin tur ansågs vara viktigare än inskränkningarna i *mänskliga rättigheter*, vilket ansågs vara viktigare än effekterna på *utbildning*:¹⁰⁶

¹⁰⁴ En betydande andel av eleverna har ingen tillgång till online- eller annan utbildning.

¹⁰⁵ De ekonomiska kostnaderna beräknas vara 50 % lägre än vid en mer komplett nedstängning.

¹⁰⁶ Observera här att vi inte behövde använda artificiella värden, utan endast rankingar, vilka normalt är betydligt lättare att fastställa.

När resultatet är klart kan man även se om man måste introducera spärrmekanismer av olika slag, som exempelvis att vi inte kan acceptera en överdödlighet överstigande en viss nivå oavsett vad det får för effekter ekonomin eller utbildningen, eller att vi inte kan stänga ned skolor under mer än två månader oavsett vad det får för effekter på dödligheten. Allt sådant låter sig göras och man kan se effekterna därav.¹⁰⁷ Självklart är det kritiskt vilket normativt system som man omfattar när man gör dessa bedömningar, men fördelarna med den här metoden i att man kan renodla värdegrunden i en sådan här beslutssituation.

Det transparenta formatet medger att en någorlunda precis diskussion kan föras avseende kritiska avvägningar i denna öppna diskurs. Olika avnämare kommer naturligtvis att ha olika uppfattningar om vad som ska prioriteras och varför, men vikten av olika förhållningssätt kommer då att framgå, vad som är acceptabla respektive oacceptabla konsekvenser, vilka fundamentala värden som kan och bör ses som okränkbara, vad man kan acceptera som kostnader för att uppnå något annat, vilka effekter olika normer får, osv. Man kan därigenom lämna partikulära frågor utan sammanhang och istället systematiskt undersöka hur fundamentala värderingar påverkar situationen och vad dessa resulterar i. Man får helt enkelt en etisk överblick som dessutom i högsta grad kan instrumentaliseras. Och detta i långt högre kvalificerad mening än mer eller mindre oövertänkta uppfattningar i många av de partikulärfrågor som oundvikligt dyker upp.

Det är emellertid viktigt att man måste försöka bedöma i vilken grad irrelevanta faktorer spelar in i människors preferenser här,¹⁰⁸ liksom i vilken grad man kan betrakta att människor verkligen har frihet att besluta sig för hur de rimligen bör handla, eftersom desinformation och faktaresistens är så utbredd,¹⁰⁹ vilket är accentuerat av en stor misstro mot myndigheternas officiella information. Vidare kan man notera att fatalistisk och slumpmässig kausalitet (undantaget mutationer) företräds i mindre omfattning i den publika diskursen under det att de övriga är mer predominanta. Den moraliska kausaliteten yttrar sig i olika uppsättningar av förhållningsregler som har implementerats i olika varianter i olika perioder (och där det förmodas vara ett personligt ansvar att följa dem) i kombination med lokaliserad kausalitet (som myndighetsansvar¹¹⁰) samt strukturell kausalitet (problemen är systematiska i och med otillräckliga samhälleliga kontrollsysteem, bristande samordning av resurser, ineffektiva distributionsmekanismer, grundlagsproblematik, stor ojämlikhet osv). De respektive åtgärderna

¹⁰⁷ Detaljerna i analysen finns i Ekenberg et al (2021b).

¹⁰⁸ Vilket ju senare har varit anmärkningsvärt just i Rumänien i samband med den utbredda oviljan att vaccinera sig.

¹⁰⁹ En diskussion som har accentuerats efter möjligheten till vaccinering. (Cookman 2022).

¹¹⁰ Jämför med Sverige – Folkhälsomyndighetens ansvar, eller i Botswana – presidentens Covid-kommitté som motsvarighet.

kan åtminstone tydligt hänföras såväl till moralisk som lokaliserad och strukturell kausalitet, men där dessa delvis interfolieras till ett svårkontrollerat ansvarscomplex.

Slutsatser och fortsättning: en religiös diskurs i förändring

I inledningen konstaterade jag att många beslut vid hanteringen av SARS-CoV-2 verkade ha påverkats av en mängd kognitiva och beteendemässiga skevheter utan att man egentligen förde någon systematisk diskussion av olika överväganden i samband med de olika åtgärds paketerna. Inte heller verkade det ha funnits övergripande planer och beredskap i förväg över hur en sådan situation skulle hanteras.

Sammantaget har jag här betonat nödvändigheten av att klargöra etiska bedömningar, i samråd med olika avnämare, organisationer, sammanslutningar och samfund då krisberedskap ska formuleras, motiveras och förvaltas i samband med samhällskriser, samt föreslagit ett ramverk för att hantera detta vari jag har försökt att belysa bristerna i principen om maximering av den förväntade nyttan och i nyttoteorin i allmänhet samt kompensera för detta genom att införa olika typer av alternativa begrepp, metoder och beslutsregler. En sidoeffekt är att representationskapaciteten har ökat genom att klasser av sannolikhets- och värdemått över uppsättningar av utfall har inkluderats.

Själva detaljerna i framställningen här blir en smula tekniska, men det är viktigt att inse hur det här kan gå till för att man, trots problemets komplexitet, kan få en betydligt klarare bild över kritiska delar i beslutsprocesserna, ett genomarbetat underlag för hur olika avvägningar kan ske samt dess effekter på själva beslutet. Genom att strukturera underlaget så framträder kritiska överväganden mycket tydligare, liksom i vilken grad olika avvägningar påverkar resultat och varför. Ett sådant förfarande innebär såväl en ökad transparens i beslutsfattandet, som ett tydliggörande av vad som egentligen hävdas. Det går helt inte att komma undan på samma sätt som i en ostrukturerad situation. Vidare tydliggörs hur ansvaret fördelas i olika frågor och hur detta måste förvaltas och motiveras om man nu överhuvudtaget ska ta stora samhällsrisker på det allvar som de förtjänar. Det mest fundamentala är emellertid att grundvärderingar måste tydliggöras för att man ska kunna ha ett meningsfullt samtal och överhuvudtaget formulera acceptabla policybeslut bortom populistiska utfall av en eller annan art. Självklart är avvägningarna svåra, särskilt när insatserna i många fall är skyhöga, men avvägningar måste ändå hanteras och det måste finnas en öppenhet i vilka de är. Sådana ramverk måste formuleras i konsultation med såväl experter som civilsamhälle.

Men vem ska inkluderas? Omdömena i Rumänienexemplet utgör en funktion av de olika respondenternas uppfattning och resultatet är naturligtvis beroende på det urval som vi frågade

rörande preferensordningar. Det skulle mycket sannolikt ha blivit annorlunda om vi istället endast skulle ha tillfrågat aktiva ortodoxa kristna grupperingar, nyliberala ekonomer, människorättsorganisationer eller skolrektorer, men huvudpoängen är fortfarande att sådana här analyser låter sig göras i en öppen, strukturerad diskurs där olika etiska grundförutsättningar kan tydliggöras och där man i kollaborativa sammanhang kan fatta samhällsbeslut på ett betydligt mer strukturerat och välintegrerat sätt. Här kan man således föra en öppen diskussion om hur prioriteringar och avvägningar ska ske utifrån ett tydligt underlag som har renodlat de kritiska komponenterna.

Ett reellt alternativ är här faktiskt att kyrkan, i Svenungssons termer, återerövrar "...den profetiska rösten och samtidigt bevarar ett starkt teologiskt fokus".¹¹¹ Jag själv, som nu under ett par års tid har sysslat med Covidmodeller i tre olika länder, har förvånats över att man överallt har låtit så många agendor sättas på ett tämligen ensidigt sätt, alltifrån förnekelse till panik, och jag förstår inte hur civilsamhället har låtit detta ske nästan överallt, där frånvaron av alternativ utifrån olika etiska och andra utgångspunkter i jämförelsevis liten utsträckning har beaktats. Självklart kommer analysen att fundamentalt präglas av det här och därför är det viktigt att fler kvalificerade (och faktiskt andra) aktörer tar plats.

Beroende var man tittar, så befinner sig världen ju allt som oftast i olika grader förfärande tillstånd. Det unika med SARS-CoV-2-pandemin är att detta nu, till skillnad mot HIV, TBC, undernäring, osv, även berör rika länders befolkningar som är mer ovana vid att livet kan vara mycket farligt. Effekterna av sagda rika länders åtgärder har dock fått, och kommer att få, stor inverkan på fattigare länders befolkningar, varvid sannolikt betydligt fler kommer att dö än vad pandemins direktare effekter i sig har åstadkommit. Här skulle ju rättviseresonemang i Svenungsson (2014) ha en naturlig plats¹¹² och det borde finnas all anledning för exempelvis en ärkebiskop att ta upp sådana frågeställningar även för en meningsskapande aktivitet i det

¹¹¹ (Svenungsson 2014)

¹¹² Svenungsson beskriver hur profeter har intagit en position mot orättvisor. Man kan även lägga till den, enligt min uppfattning, kärnfullaste av dessa: "Som herden räddar ur lejonets gap ett par benpipor eller en örsnibb, så skall israeliterna bli räddade, de som sitter där i Samaria på divaner och mjuka dynor" (Am 3:12) (vilket ju är fenomenalt framställt med sin eleganta vändning mitt i meningen) och "se vilket kaos som råder i staden, förtrycket som härskar där!" så kanske man kan ana ett samhällskritiskt, och faktiskt omvälvande, perspektiv i det att vederbörande uppenbarligen hyser ett substantiellt agg mot sociala orättvisor. i alla händelser kan man ju inte klaga på oklarheten i budskapet. Texten (eller åtminstone berättelsen) kanske tillkom i en tid där klyftorna var stora bland israeliterna som ju texten tydligt refererar till så var ju detta inte alltid fallet. referensen till Samarien verkar datera det hela till när denna var huvudstad i kungariket och under en period av välmående - även om det som sagt förefaller mig som skribenten ser allvarliga brister avseende den distributiva rättvisan häri. Texten verkar förkunna ett budskap från gud. uppenbarligen talar läsaren i guds namn och delger sina läsare (eller åhörare) ett scenario som förefaller mig vara närmast apokalyptiskt i sin innebörd. Inte desto mindre finns det en försoningstanke här som inger hopp. "Sök det goda och inte det onda, så att ni får leva! Då skall Herren, härskarornas Gud, vara med er, så som ni säger att han är. Hata det onda och älska det goda, låt rätten råda då ni dömer! Kanske skall då Herren, härskarornas Gud, förbarma sig över spillran av Josefs ätt." (Am 5:14-15). Som Heschel (2001:46) konstaterar så är det i ljuset av en sådan sympati som Amos bör förstås. kan förstås.

som Martinson (2007) betecknar som den religiösa diskursen i förändring, och göra liknande kopplingar som då t ex Svenungsson (2014) gör. Man måste helt enkelt lyfta blicken och se allt detta ur ett samlat etiskt och systemteologiskt perspektiv. Men då behöver man beslutsverktyg för att överhuvudtaget kunna formulera de kritiska frågeställningarna. Annars kommer man obönhörligt att fastna i polariserade partikulärfrågor, liksom nu sker nästan överallt.

Vad det då gäller de initiala frågeställningarna så har jag således (i) argumenterat för att lösryckta narrativ måste reduceras, dels genom en medvetenhet därom, och dels genom att föreslå en modell för beslutsteoretisk analys som bättre klargör vilka värden man egentligen hanterar. Det finns förvisso något arketypiskt och förföriskt i dramatiska narrativ och i katastrofscenarier som Blake (2020) diskuterar, men detta är i sig inte fruktbart och tvärtom riskerar att polarisera diskussionen högst avsevärt. Vidare måste man (ii) finna former för en relevant och kritisk diskussion om olika former av avvägningar och vad som kan anses vara acceptabelt. Detta kan ske på olika sätt genom formella organ, workshops, intervjuer, formulär osv, men detta måste ske i samverkan mellan olika avnämare och etiskt tränade aktörer och jag har försökt påvisa hur detta kan gå till.¹¹³ Jag har även (iii) presenterat ett konkret verktyg för att hantera och renodla detta. Allt enligt utfästelserna i forskningsfrågan.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram några punkter som jag själv fann intressanta häri och som vore intressant att följa upp i det fortsatta arbetet. Blake (2020) ägnar sig åt attraktionen i katastrofscenarier och apokalyptiska uppfattningar om den nya tiden efter pandemins slut, vilket inte var tydligt exempelvis i samband med preferenseliciteringen i (Ekenberg et al (2021b:Appendix 8). Dock korresponderade en del svar mot vad (Svenungsson 2020) uttrycker som att "[...] det bibliska profetiska arvet inte så mycket handlar om att förutsäga framtiden som att motsäga den innevarande tiden". I synnerhet svaren från Rumänien (som initialt införde starka restriktioner), uttryckte en stark skepsis mot värdet av dessa under kriteriet mänskliga rättigheter. Fatalistiska föreställningar som exempelvis beskrivs i Gagné (2020) i samband med delar av högerreligiösa föreställningar, framträdde inte särskilt tydligt i de erhållna preferensstrukturerna under tillämpningsarbetet i Botswana, Jordanien och Rumänien. Inte desto mindre förtjänar dessa aspekter att i högre grad uppmärksammas i fortsatta studier. En intressant aspekt skulle då kunna vara hur de protestantiska, islamska och ortodoxa aspekterna, predominanta i respektive land, eventuellt skiljer sig åt mellan de ingående länderna.

¹¹³ Rent krasst kan man nog konstatera att etiskt tränade personer skulle kunna få ett betydande inflytande över den nuvarande och framtida diskursen härvidlag.

Jag anser även att det är viktigt att betona att SARS-CoV-2 trots allt är en förhållandevis lindrig pandemi vad det gäller direkt dödlighet över en population, och att de oproportionerliga motåtgärderna i många fall leder till betydligt allvarigare konsekvenser än den direkta fataliteten i sig, inte minst i utvecklingsvärlden.¹¹⁴ Jag har under arbetet förvånats över det förhandenvarande apokalyptiska perspektivet med sina ofta verkanslösa, men drastiska, åtgärdspaket och finner därvidlag, inte minst mot bakgrund av snart 30 år inom utvecklingssamarbete och riskmodellering, t ex jämförande predikostudier intressanta vad det gäller innehållsskillnader.¹¹⁵ Man har i den postmoderna (väst)världen så enkapsulerat sig att även lågpotenta hot upplevs som överväldigande.^{116,117} Å andra sidan är SARS-CoV-2-pandemin en utmärkt generalrepetition inför en mer allvarlig sådan och förhoppningsvis inser civilsamhället att det måste agera ex-ante med avseende på hälso- och sjukvårdssystem, demografi, telekommunikationssituationer, förtroende för myndigheter och relationer till sociala avtal¹¹⁸ samt beteende¹¹⁹- och resmönster, liksom avvägningar överhuvudtaget.

Referenser

Allais, Maurice, 1979. *Expected utility hypotheses and the Allais Paradox: contemporary discussions of decisions under uncertainty with Allais' Rejoinder*. Dordrecht: Reidel.

Anas, Alfian, 2019. *Complying with religious codes: Investigating religiosity and consumer behaviour*. Doktorsavhandling. Queensland University of Technology. https://eprints.qut.edu.au/135201/1/Alfian_Anas_Thesis.pdf

Andersson, Daniel & Sander, Åke (red.), 2015. *Det mångreligiösa Sverige: Ett landskap i förändring*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Anscombe, Gertrude E. M., 1971. *Causality and determinism: an inaugural lecture*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹¹⁴ Jfr t ex FAO-WFP (2021).

¹¹⁵ Cf. Beskow (1918) liksom, för övrigt, tidigare predikanter som t ex Emil Gustafsson, där den "genaste vägen till förlossning är att genomgå nöden" (Gustafsson 1900:6). Det handlade således om Guds omsorg om människor och om vi förlitar oss på detta så kommer förlösningen, även om det i stunden inte tycks te sig så.

¹¹⁶ Något raljerande skulle man kunna uttrycka detta som att digerdöden upplöste feodalsamhället och fick människor att gå omkring med pestblad, under det att Covid gjorde att folk köpte villor i lite större utsträckning och började gå omkring med handsprit.

¹¹⁷ Även (Dein 2021:5) uttrycker i sin annars mycket sympatiska artikel något överdrivet att "Pandemin med coronaviruset SARS-CoV-2 är vår tids största globala hälsokris och utgör den största utmaning som vi har ställts inför sedan andra världskriget." och förefaller mig då glömma bort den årliga dödligheten t ex i HIV, TBC, osv (WHO. 2020). Möjligen har vederbörande nästan ordgrant inspirerats av Antonio Guterres tämligen obetänksamma uttalande i ett tidigt pandemiskede (Saxena et al. 2020).

¹¹⁸ Inte minst det som Marshall (2020) framhåller i att "...religionsgemenskaperna måste vara en integrerad del av helheten vid de politiska borden".

¹¹⁹ Gecewicz (2020), belyser ju hur detta har skett inom religionsutövandet på ett sätt som till stor del är analogt med utbildningsväsendets förändring.

- Aquino, Tomas, 1920. *"Summa theologia" of St. Thomas Aquinas*. London: Burns Oats & Washbourne.
- Arendt, Hannah, 2005. *Responsibility and judgment*. New York: Schocken Books.
- Arrow, Kenneth J., 1951. Alternative Approaches to the Theory of Choice in Risk-Taking Situations. *Econometrica*. 19 (4). S. 404–437.
- Augustine, (övers .Peter King), 2010. *On the free choice of the will, On grace and free choice, and other writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernoulli, Daniel, 1954. Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk. *Econometrica* 22 (1). S. 3–36.
- Bernstein, Peter L., 1998. *Against the gods: the remarkable story of risk*. New York: John Wiley & Sons.
- Beskow, Natanael, 1918. *Döden*. Stockholm: Birkagården.
- Bibel 2000: Bibelkommissionens översättning. 2001*. Utg. av Svenska Bibelsällskapet. Stockholm: Verbum.
- Blake, John, 2020. Coronavirus Is Bringing a Plague of Dangerous Doomsday Predictions. *CNN World*. <https://edition.cnn.com/2020/03/22/world/doomsday-prophets-coronavirus-blake/index.html>. Hämtad 2022-04-28.
- Buchak, Lara, 2014. Rational Faith and Justified Belief. I: O'Connor, Timothy & Frances Callahan, Laura (red.), *Religious Faith and Intellectual Virtue*. Oxford University Press. S. 49–73.
- Caster, Ola & Ekenberg, Love, 2011. Combining second order belief distributions with qualitative statements in decision analysis. *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems Managing Safety of Heterogeneous Systems*, page 67–87.
- Cavanaugh, William T., 2016. *Som om allt förvandlats: ekologi, ekonomi och eukaristi*. Örebro: Marcus.
- Coleman J., 2015. The Philosophy of Law in The Writings of Augustine. I: Miller, F.D., Biondi CA. (red) *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Springer, Dordrecht.
- Coltman, Tim & Devinney, Timothy & Keating, Byron, 2011. Best-Worst Scaling Approach to Predict Customer Choice for 3PL Services. *Journal of Business Logistics* 32(2). S. 139–152.
- Cookman, Liz, 2022. Scepticism grips Romania, the EU's second-least vaccinated nation. *Al Jazeera*, 6e Jan 2022.
- Cooper, Ben, 2015. Game Theory in Christian Perspective. *Faith & Economics* 65. S. 1–23.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love & He, Ying, 2014. Augmenting ordinal methods of attribute weight approximation. *Decision Analysis*, 11(1). S. 21–26.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love & Johansson, Jim & Larsson, Aron, 2003. The decideit decision tool. I *Proceedings of ISIPTA '03*. S. 204–217.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love & Komendantova. Nadejda, 2018. A multi-stakeholder approach to energy transition policy formation in Jordan. I Ye Chen, Gregory Kersten, Rudolf

- Vetschera, and Haiyan Xu, eds, *Group Decision and Negotiation in an Uncertain World*. S. 190–202, Cham, 2018. Springer International Publishing. ISBN 978-3-319-92874-6.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love & Larsson, Aron & Sundgren, David, 2014. Second-order risk constraints in decision analysis. *Axioms*, 3(1). S. 31–45.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love & Larsson, Aron, 2020. A second-order-based decision tool for evaluating decisions under conditions of severe uncertainty. *Knowledge-Based Systems* 191: 105219.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love, 2020. A Framework for Categorising and Evaluating Tools for E-democracy. *The Electronic Journal of e-Government* 18(3). S. 69–82.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love. 2007. *A Method for Decision and Risk Analysis in Probabilistic and Multiple Criteria Situations*. US-7257566-B2.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love, 2016. A robustness study of state-of-the-art surrogate weights for mcdm. *Group Decision and Negotiation*, 26(4). S. 677–691.
- Danielson, Mats & Ekenberg, Love. Computing upper and lower bounds in interval decision trees. *European Journal of Operational Research*, 181(2): S. 808–816, 2007.
- Danielson, Mats & Love Ekenberg & Larsson & Riabacke. Mona, 2014. Weighting Under Ambiguous Preferences and Imprecise Differences in a Cardinal Rank Ordering Process. *International Journal of Computational Intelligence Systems* 7 (Supplement 1): 105.
- Danielson, Mats & Love Ekenberg & Larsson, Aron, 2007. Distribution of expected utility in decision trees. *International Journal of Approximate Reasoning* 46 (2). S. 387–407.
- de Almeida, Adiel Teixeira & Ekenberg, Love & Morais Danielle & Wachowicz, Tomasz, 2021. Building Mathematical Models for Multicriteria and Multiobjective Applications 2020, *Journal of Mathematical Problems in Engineering*.
- Dein, Simon, 2021. SARS-CoV-2 and the Apocalypse: Religious and Secular Perspectives. *Journal of Religion and Health* 60(1). S. 5–15
- Diener, Ed & Seligman, Martin E. P., 2004. Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest* 5(1). S 1-31.
- Ding, Xiao-song & Danielson, Mats & Ekenberg, Love, 2010. Disjoint Programming in Computational Decision Analysis. *Journal of Uncertain Systems* 4(1). S. 4–13.
- Ekenberg Love & Mihai Adriana & Fasth Tobias & Komendantova Nadejda & Danielson Mats, 2021a. *Mitigating Cognitive and Behavioural Biases during Pandemics Responses: Open-science / evidence-based methodologies for the development of epidemic combating policies*. Final Report. H2020-INFRAEOSC-05-2018-2019, Grant Agreement number 831644, via the EOSCsecretariat.eu.
- Ekenberg, Love & Danielson, Mats & Larsson, Aron & Sundgren, David, 2014. Second-Order Risk Constraints in Decision Analysis. *Axioms* 3. S. 31–45.
- Ekenberg, Love & Mihai, Adriana & Fasth, Tobias & Komendantova, Nadejda & Danielson, Mats, 2021b. A Multi-Criteria Framework for Pandemic Response Measures. *Frontiers in Public Health* 9. S. 1–17.

- Ekenberg, Love & Mihai, Adriana & Fasth, Tobias & Komendantova, Nadejda & Danielson, Mats & Al-Salaymeh, Ahmed, 2022. A Multicriteria Approach to Modelling Pandemic Response under Strong Uncertainty: A Case Study in Jordan. *Sustainability*14(1). S. 1–20.
- Ekenberg, Love & Thorbiörnson, Johan & Baidya, Tara, 2005. Value Differences using Second Order Distributions. 38(1). S. 81–97.
- Ekenberg, Love, 2000. Risk Constraints in Agent Based Decisions. I: Kent, Allen & Williams, James G. & Hall, Carolyn M. (red.) *Encyclopedia of computer science and technology* 43(28). New York: Marcel Dekker. S. 263–280.
- Ekenberg, Love, 2018. The Image of the Others: A Brief Study of Infrahumanisation. I: Vene, Lea (red.), *Representation, Interrupted*. The Royal Institute of Art.
- Ellsberg, Daniel, 1961. Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms. *The Quarterly Journal of Economics* 75(4). S. 643–669.
- Ellsberg, Daniel, 1961. Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms. *The Quarterly Journal of Economics* 75(4). S. 643–669.
- Erdogan, Berrin & Bauer, Talya N. & Truxillo, Donald M. & Mansfield, Layla R., 2012. Whistle While You Work : A Review of the Life Satisfaction Literature. *Journal of Management* 38(4). S. 1038–1083.
- FAO-WFP. 2021. *Hunger Hotspots. FAO-WFP early warnings on acute food insecurity: August to November 2021 outlook*. Rome.
- Fellner, William, 1965. Probability and profit. *A study of economic behaviour along Bayesian lines*. Richard D. Irwin Inc, Homewood, Illinois.
- Fischhoff, Baruch & Goitein, Bernard & Shapira, Zur, 1981. Subjective expected utility: A model of decision-making. *Journal of the American Society for Information Science* 32(5), S. 391–399.
- Fishburn, Peter C. 1989. Foundations of Decision Analysis: Along the Way. *Management Science* 35(4). S. 387-405.
- Fishburn, Peter C., 1981. Subjective expected utility: a review of normative theories. *Theory and Decision* 13. S. 139–199.
- Føllesdal, Dagfinn & Elster, Jon & Walløe, Lars, 1992. *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforl.
- Frege, Gottlob 2021. *Über Sinn und Bedeutung*. Ditzingen Reclam Altusried-Krugzell Eberl & Koesel GmbH & Co.
- Friesen, Garry & Maxson, Robin J., 2004. *Decision making and the will of God*. Sisters, Ore: Multnomah Publishers.
- Gagné, André, 2020. Coronavirus: Trump and Religious Right Rely on Faith Not Science. *The Conversation*. <https://theconversation.com/coronavirus-trump-and-religious-right-rely-on-faith-not-science-134508>. Hämtad 2022-04-28.
- Gecewicz, Claire, 2020. Few Americans say their house of worship is open, but a quarter say their faith has grown amid pandemic. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact->

[tank/2020/04/30/few-americans-say-their-house-of-worship-is-open-but-a-quarter-say-their-religious-faith-has-grown-amid-pandemic/](https://www.abc.net.au/news/2020-04-30/few-americans-say-their-house-of-worship-is-open-but-a-quarter-say-their-religious-faith-has-grown-amid-pandemic/). Hämtad 2021-12-29.

GHS (2020). Global Health Security Index (GHS), 2020, <https://www.ghsindex.org/>

Guilhot, Nicolas, 2020. Why Pandemics Are the Perfect Environment for Conspiracy Theories to Flourish. *The Conversation*. <https://theconversation.com/why-pandemics-are-the-perfect-environment-for-conspiracy-theories-to-flourish-135475>. Hämtad 2022-04-28.

Gustafsson, Emil, 1900. *Evighetsljus på mörka moln*. Kumla: HF.

Hacking, Ian, 1972. The Logic of Pascal's Wager. *American Philosophical Quarterly* 9(2), S. 186–192.

Heschel, Abraham Joshua, 2001. *The Prophets*. Harper Perennial Classics. New York: HarperCollins

Publishers.Hegarty, Siobhan, 2020. Why Religious Apocalyptic Texts Can Offer us Solace during the Coronavirus Crisis. *ABC News*. <https://www.abc.net.au/news/2020-04-05/why-religious-apocalyptic-texts-offer-solace-during-coronavirus/12117684>. Hämtad 2021-12-29.

Hoffmann, Roman & Dimitrova, Anna & Muttarak, Raya & Cuaresma, Jesus Crespo & Peisker, Jonas, 2020. A meta-analysis of country-level studies on environmental change and migration. *Nature Climate Change*. 10(10). S. 904–912.

Hussey, David. S., 2012. In what ways does prayer create integration between intuitive and logical decision making processes for the Christian business leader? A Grounded Delphi Method exploration. Ann Arbor, MI: UMI Dissertation Publishing.

Jackelén, Antje, 2020. Omvandla oron till kärlek i coronatider och stå på modets sida. *Kyrkans tidning* 26 mars 2020.

Kahneman, Daniel & Lovallo, Dan, 1993. Timid Choices and Bold Forecasts: A Cognitive Perspective on Risk Taking. *Management Science* 39(1). S. 17–31.

Kahneman, Daniel, 2011. *Thinking, fast and slow*. London: Penguin.

Kierkegaard, Søren, 1992. *Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Killingsworth, Matthew A., 2021. Experienced well-being rises with income, even above \$75,000 per year. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118(4).

Kline, Morris, 1972. *Mathematical Thought from Ancient to Modern Times*. Oxford University Press.

Komendantova, Nadejda & Ekenberg, Love & Marashdeh, Leena & Al Salaymeh, Ahmed & Danielson, Mats & Linnerooth-Bayer, Joanne, 2018. Are energy security concerns dominating environmental concerns? Evidence from stakeholder participation processes on energy transition in Jordan. *Climate*, 6(4):88.

Komendantova, Nadejda & Marashdeh, Leena, Al Salaymeh, Ahmed, Böhm, Sönke & Ekenberg, Love & Krüger, Christine, Zejli, Driss & Mtimet, Nedra & Wehinger, Franziska & Sambucini, Gianluca & Qoaidar, Louy & Kaltschmitt, Martin, 2019. *Energy Policy at Crossroad: potentials for sustainable energy transition in the Middle East and North African*

region. IIASA Working Paper. Laxenburg, Austria: WP-19-004, Energy Policy at Crossroad: potentials for sustainable energy transition in the Middle East and North African region.

Koons, Robert C., 1993. Faith, Probability and Infinite Passion: Ramseyian Decision Theory and Kierkegaard's Account of Christian Faith. *Faith and Philosophy* 10(2). S. 145–160.

KVA. 2021. *Slutrapport – Vad kan vi lära av pandemin?*, Kungl. Vetenskapsakademiens expertgrupp om covid-19.

Lappin, Lapo, 2021. Statens etiska råd bjöd in förespråkare av spädbarnsmord. *Kvartal* 18e December 2021.

Larsson Heidenblad, David, 2012. *Vårt eget fel: moralisk kausalitet som tankefigur från 00-talets klimatlarm till förmoderna syndastraffsföreställningar*. Höör: Agering.

Lerner, Robert E., 1981. The Black Death and Western European Eschatological Mentalities. *The American Historical Review* 86(3). S. 533–553.

Lindblom, Charles, 1959. The handling of norms in policy analysis. I: Abramovitz, Moses; et al. (red.), *The allocation of economic resources: essays in honor of Bernard Francis Haley*, Stanford, California: Stanford University Press.

Luther, Martin, 2016. Whether One May Flee from a Deadly Plague. I: Haering, Mary Jane (red), *The Annotated Luther: Pastoral Writings – Pastoral Writings 4*. Minneapolis: Fortress Press.

Malmnäs, Per-Erik, 1994a. Axiomatic justifications of the utility principle: A formal investigation. *Synthese : An International Journal for Epistemology, Methodology and Philosophy of Science* 99(2). S. 233–249.

Malmnäs, Per-Erik, 1994b. Towards a Mechanization of Real-Life Decisions. I: Prawitz, Dag, & Dag Westerstahl. *Logic and philosophy of science in Uppsala*. Dordrecht: Kluwer Academic. S. 231–243.

Malmnäs, Per-Erik, 1996. *Evaluations, Preferences, Choice Rules*, Research Report, Dept. of Philosophy, Stockholm University.

Marangos, John, 2008. *Alternative political economy models of transition*. New Brunswick (USA): Transaction Publishers.

Marshall, Katherine. 2020. What Religion Can Offer in the Response to SARS-CoV-2. *World Politics Review*. <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/28789/religion-and-SARS-CoV-2-faith-during-a-pandemic>. Hämtad 2022-04-28.

Martinson, Mattias, 2007. *Postkristen teologi: experiment och tydningsförsök*. Göteborg: Glänta.

McQueen, Alison, 2017. *Political Realism in Apocalyptic Times*. Cambridge: Cambridge University Press.

Melkonyan, Tigran & Pingle, Mark, 2008. Religion and Faith: A Decision Theory Perspective. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion* 5(3). S. 1–19.

Melkonyan, Tigran & Pingle, Mark, 2010. Ambiguity, pessimism, and rational religious choice. *Theory and Decision*. 69(3). S. 417–438.

- Morton, Rebecca B. & Muller, Daniel & Page, Lionel & Torgler, Benno, 2015. Exit polls, turnout, and bandwagon voting: Evidence from a natural experiment. *European Economic Review* 77. S. 65–81.
- Norman, Kent L., 1981. Judgment and Decision Models within the Christian Presuppositional System. *Journal of Psychology and Theology*. 9(2). S. 144–158.
- OECD. 2020. *OECD updates G20 summit on outlook for global economy*. March 27, 2020.
- Ofstad, Harald, 1961. *An inquiry into the freedom of decision*. Oslo: Norwegian Univ. Press, London: George Allen & Unwin.
- Olsen, Björn, 2020. *Pandemi: myterna, fakta, hoten*. Stockholm: Norstedt.
- Oxford COVID-19 Government Response Tracker, Blavatnik School of Government (2020). <https://covidtracker.bsg.ox.ac.uk/>. Hämtad 2021-12-29.
- Paulus II, Johannes, 1998. *Faith and reason: encyclical letter of Pope John Paul II*. London: Catholic Truth Society.
- Plantinga, Alvin, 2002. *God, freedom and evil*. New York: Harper & Row.
- Platon, 2000. *Sokrates försvarstal; Kriton Euthyfron; Laches; Den mindre Hippias; Gästabudet; Faidon; Gorgias*. Stockholm: Atlantis.
- Quiggin, John, 1982. A theory of anticipated utility. *Journal of Economic Behavior & Organization* 3(4). S. 323–343.
- Rädda barnen Rumänien, 2021. *Impactul Covid-19 asupra copiilor din România (2020)*. <https://www.salvaticopiii.ro/ce-facem/educatie/vreau-la-scoala/impactul-covid-19-asupra-educatiei>. Hämtad 2021-12-29.
- Ramsey, Frank P., 1988. Truth and Probability, i Gärdénfors, Peter & Sahlin, Nils-Eric (Red.). *Decision, probability, and utility: selected readings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, Abraham, 1996. *Non-standard analysis*. Princeton.: Princeton University Press.
- Savage, Leonard J., 1972. *The foundations of statistics*. New York: Dover Publications.
- Saxena, Gauri & Ren, Grace & Fletcher, Elaine Ruth, 2020. *Health Policy Watch*. <https://healthpolicy-watch.news/SARS-CoV-2-is-worlds-biggest-challenge-since-world-war-ii-says-un-secretary-general/>. Hämtad 2022-04-28.
- Schoemaker, Paul J. H., 1982. The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations. *Journal of Economic Literature*.20(2). S. 529–563.
- Sedmak, Clemens, 2015. Utility and Identity: A Catholic Social Teaching Perspective on the Economics of Good and Evil. *Studies in Christian Ethics* 28(4). S. 461–477.
- Sen, Amartya Kumar, 2010. *Poverty and Famines: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press.
- Shapira, Zur. 1997. *Risk taking: a managerial perspective*. New York: Russell Sage Foundation.

- Shubik, Martin & Brief, Richard P. & Tavaréz, Marisel, 2010. *Proceedings of the Conference, Accounting and Economics : in honour of the 500th anniversary of the publication of Luca Pacioli's Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalita, Siena, 18th-19th November 1992*. New York; Oxfordshire: Routledge.
- Sidgwick, Henry, 2012. *The Elements of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, Herbert, 1982. *Models of Bounded Rationality Behavioral Economics and Business Organization, Volume 2*. Cambridge: MIT Press.
- Simon, Herbert, 1983. *Behavioral economics and business organization*. Cambridge: MIT Press.
- Simonsson, Ida, 2021. *The Order of Value: Christian Theology and the Market Economy*. Doktorsavhandling. Uppsala Studies in Systematic Theology and Worldviews 6. Uppsala: Uppsala universitet.
- Slovic, Paul, 2007. *The perception of risk*. London: Earthscan.
- SOU 2021:89. 2021. *Sverige under pandemin Volym 1 och 2*. Delbetänkande av Coronakommissionen.
- Stark, Rodney, 2012. *The triumph of Christianity: how the Jesus movement became the world's largest religion*. New York: Harper One.
- Svenungsson, Jayne, 2014. Den profetiska rösten – om teologins otidsenliga uppdrag. *Signum* 4.
- Svenungsson, Jayne, 2019. Hope in Dark Times: Theological Accounts of Hope as Critical Resources for Coping with Political Defeatism *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 95(3). S. 193–206.
- Svenungsson, Jayne. 2020. Biblisk skräck skrämmer och lindrar i utsatta tider. *Svenska Dagbladet* 2022-01-31.
- Thompson, Michael & Ellis, Richard & Wildavsky, Aaron, 1990. *Cultural theory*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Thompson, Suzanne C., 1999. Illusions of Control: How We Overestimate Our Personal Influence. *Current Directions in Psychological Science*. 8(6). S. 187–190.
- Turner, Marlene & Pratkanis, Anthony, 1998. Twenty-Five Years of Groupthink Theory and Research: Lessons from the Evaluation of a Theory. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 73(2/3). S. 105–15.
- Tversky, Amos, & Kahneman, Daniel, 1973. Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*. 5(2). S. 207–232.
- UNESCO, 2020. Adverse consequences of school closures. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences>. Hämtad 2022-04-28.
- United Nation, 1948. Universal Declaration of Human Rights. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Hämtad 2022-04-28.

van de Ven, Johannes. 2008. *A Moral–Theological Critique of Business Ethics–Between Pharisaic Moralism and Prophetic Morality*. Swiss Consulting Group SCG Occasional Paper # 15 1. Rome, 23e Mars 2008.

Von Neumann, John & Morgenstein. Oskar, 1953. *Theory of games and economic behaviour*. Princeton: Princeton University Press.

Weber, Max, 2019. *Economy and Society: A New Translation*. Cambridge, Massachusetts:Harvard University Press.

WHO. 2020. The top 10 causes of death. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/the-top-10-causes-of-death>. Hämtad 2022-04-28.

Williams, Bernard, 2015. *Ethics and the limits of philosophy*. London: Routledge.

Wright, George N. & Phillips, Lawrence D., 1980. Cultural Variation in Probabilistic Thinking: Alternative Ways Of Dealing With Uncertainty. *International Journal of Psychology* 15(1–4). S. 239–257.

Wright, Nicholas T., 2020. Christianity Offers No Answers About the Coronavirus. It's Not Supposed To. *Time*, 29 mars 2020.

Young, Lawrence A., 1997. *Rational choice theory and religion: summary and assessment*. New York: Routledge.